

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

4/2010

číslo 96

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah:

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA.....	2
2. HLAVNÍ MATERIÁLY	4
FUNGOVÁNÍ HOSPODÁŘSKÉHO MECHANISMU SAMOSPRÁVNÉHO MODELU (FRANTIŠEK NEUŽIL).....	4
REFORMÁTOR MEZIVÁLEČNÉHO KAPITALISMU (PAVEL SIRŮČEK)	9
(STARO) NOVÉ JEVY KAPITALISTICKÉ GLOBALIZACE (PAVEL SIRŮČEK, STANISLAV HECZKO).....	13
3. RECENZE	16
PLYTKÁ „NÁDEJ“ (PAVEL SIRŮČEK).....	16
4. K OTÁZCE KONSTITUOVÁNÍ VZDĚLANOSTNÍ SPOLEČNOSTI.....	20
THE NEW KNOWLEDGE-BASED ECONOMIC GROWTH MODEL (NARGIZA KAYUMOVA).....	20
5. PRACOVNÍ MATERIÁLY K TEORII REDISTRIBUČNÍCH SYSTÉMŮ.....	28
NOVÉ V TEORII REDISTRIBUČNÍCH SYSTÉMŮ (RADIM VALENČÍK A KOL)	28
TEORIE HER, BANKOVNICTVÍ, RIZIKO A NEJISTOTA (IVO STÁŇA).....	35

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>
<http://misc.eunet.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1
tel.: 224933149
e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbox.cz

Do rukou se vám dostává časopis Marathon 4/2010. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xerokopií, prostřednictvím disket, zasílán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).

- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (5/2010) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. září 2010.

- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.

- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R. Valenčík).

- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbox.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.

- V časopisu jsou uveřejňovány materiály vzniklé při řešení projektu GA ČR Teorie redistribučních systémů (vedený pod číslem 402/09/0086).

- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.

- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

Pozvánka na mezinárodní vědeckou konferenci

Vysoká škola finanční a správní pořádá mezinárodní odbornou konferenci pod záštitou Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na téma

Lidský kapitál a investice do vzdělání

Nezbytnost, aktuálnost a vzájemná podmíněnost reforem systémů veřejného sociálního investování a pojištění – cesta k zajištění kvalitního vzdělání, péče o zdraví, stability penzijního systému. Odborným garantem konference je doc. Radim Valenčík, CSc.

13. ročník konference se uskuteční ve dnech 23. a 24. září 2010

v Kongresovém centru Vysoké školy finanční a správní, Estonská 500, 101 00 Praha 10.

Pracovní návrh programu konference :

23. září 2010

Prezence

9.30 – 10.00

1. Blok - Nutnost reforem systémů sociálního investování a sociálního pojištění z hlediska konkurenceschopnosti.
<i>oběd</i>	10.00 - 12.30
2. Blok - Financování investic do vzdělání a zdraví, problematika reforem v této oblasti.	13.30 – 16.00
3. Blok - Penzijní systém, prodloužování doby dožití a možnosti prodloužení produktivního uplatnění, vzájemná podmíněnost reforem systému sociálního investování a sociálního pojištění.
<i>raut</i>	16.15 - 18.30

24. září 2010

Prezence	8.30 – 9.00
4. Blok - Hry o reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění.	9.00 - 12.15

Podrobnější průběžné informace o programu naleznete na www.vsfs.cz/lidskykapital.

Uvítáme Vaše případné náměty na adrese: irena.fozikosova@vsfs.cz - tel. 210 088 896, 724 134 897.

Účast na konferenci je bez registračního poplatku. Z konference bude vydán sborník.

Příprava na 100. číslo časopisu Marathon

Připomínáme, že se blíží vydání **100.** (!) čísla našeho časopisu. Podle propočtu by se mělo současně jednat o první číslo roku 2011, které bude vydáno 15. ledna 2011 a jehož uzávěrka bude měsíc před tím, tj. 15. prosince 2010. Jako vhodné téma se nám zdá **Sebereflexe naší společenské reality** v několika aspektech – z hlediska civilizace (kam jsme došlo a co dál), z hlediska smyslu, z hlediska toho, o co jde apod. Uvítáme příspěvky na dané téma, které vždy v úvodní poznámce stručně představíme (formou prezentace hlavní myšlenky) a pak nejlepší z nich do kulatého čísla zařadíme, ostatní, které projdou recenzním řízením) budeme publikovat průběžně v dalších číslech.

K obsahu tohoto čísla

Hlavní materiály tvoří trojice příspěvků věnovaných reflexi ekonomické problematiky prizmatem levicových přístupů. Na ně navazuje recenze formou – jak by se dalo říci tradiční terminologií – sžiravé kritiky knížky levicového amerického autora M. Alberta *Naša nádej: Život bez kapitalizmu*. Kritika velmi poučná.

Velmi zajímavý a kvalitní materiál nazvaný *The New Knowledge-based economic growth model for developing countries* jsme obdrželi až z dalekého Uzbekistánu. Bezprostředně souvisí se zaměřením mezinárodní vědecké konference Lidský kapitál a investice do vzdělání, o jejímž 13. ročníku informujeme v úvodu této části. Doposud nebyl publikován. Jeho autorkou je Nargiza Kayumova. Její práce je cenným příspěvkem k pochopení procesů konstituování vzdělanostní, resp. znalostní společnosti, a to zejména ve dvou směrech:

- Z hlediska použití náročného matematického modelu.
- Z hlediska cílové oblasti aplikace – tou je země, která z hlediska role vzdělání prošla v historii mimořádně pestrým vývojem a v některých obdobích měla výrazný přínos k rozvoji lidského vědění.

Závěr čísla přináší pracovní materiály k teorii redistribučních systémů. K pracovní verzi modelu vyjednávání uvítáme připomínky. Ucelený materiál v podobě diplomové práce uveřejňujeme na pokračování.

2. Hlavní materiály

Fungování hospodářského mechanismu samosprávného modelu

František Neuzil

1) Nový model socialismu musí být alternativou jak vůči kapitalismu, tak i vůči předlistopadovému typu socialismu. Z toho důvodu musí utváření nové formy socialismu být řešením jak třídně sociálního antagonismu kapitalistické formace mezi prací a kapitálem, proletariátem a buržoazií, tak i rozporu mezi pracovníky řídicího aparátu a dělnickou třídou, jež má vytvářet základní sociálně ekonomickou kvalitu a identitu socialistického systému. Tento rozpor má původně neantagonistický charakter, není-li však pozitivně řešen na sociálně ekonomické bázi společenského vlastnictví, počíná nabývat antagonistických rysů (1).

2) Proces revolučního přechodu od kapitalismu k socialismu přináší obecně komunistické prvky socialistických výrobních vztahů, jako je zrušení oddělení výrobce od výrobních prostředků a spojení funkce výrobce a vlastníka, zrušení nadřazení potřeb plynoucích ze samopohybu zvěcnělých vztahů potřebám rozvoje člověka, obnovení bezprostředního vztahu mezi prací a potřebami lidí a na této bázi se vytvářející plánovitou organizací výroby, které přináší zvrát ve vztahu živé a mrtvé práce jako nositelů společenské závislosti lidí. Mrtvá práce se dostává pod kontrolu socialistické společnosti neboli, jak píše Karel Marx, společnosti sdružených výrobců a její pohyb je v novém rozměru zprostředkován pohybem práce živé, forem přímé vzájemné závislosti jednotlivých složek této práce, které jsou koncentrovány ve vztahu dělby práce; zvěcnělá forma závislosti lidí ztrácí svůj absolutní, člověku a jeho potřebám nadřazený charakter, oslabení vlády zvěcnělých vztahů je doprovázeno daleko aktivnější rolí jednotlivých forem živé společenské práce při realizaci věcně zprostředkovaných vztahů než v podmínkách kapitalistického systému (2). Zároveň však socialistická revoluce, jež formuje asociaci svobodných výrobců, přináší na sociálně ekonomické bázi společenského všelidového vlastnictví jakoby návrat k sociálně ekonomické praxi prosté zbožní výroby a směny (3) s nevykořisťovatelským druhem vlastnictví produkovaného prací přímých a bezprostředních výrobců, vlastnictvím pracujícího vlastníka a lokálně omezenou vlastnickou subjektivitou pracujících vlastníků, což znamená, že živá a konkrétní práce těchto pracujících vlastníků není a nemůže být ani v rámci socialistického společenského vlastnictví přímo a bezprostředně společenská.

3) Z toho plyne, že utváření společenského všelidového vlastnictví v podmínkách socialismu nastoluje velice svérázným způsobem problematiku zespolečenšťování živé i mrtvé práce bezprostředních výrobců: klíčem, jenž otevírá řešení problematiky tohoto zespolečenšťování, je řešení rozporu čili dialektiky lokálních a společenských vlastnických funkcí. A dále z toho vyplývá, že základním sociálně ekonomickým úkolem socialistického ekonomického mechanismu, jehož organizačně technickou podobu vytváří spojení plánu a trhu, tržní a státní plánovitě regulace hospodářského života a vývoje, je právě uvádění do souladu dílčích a částečných vlastnických funkcí a rolí, na něž se rozpadá socialistické společenské vlastnictví (4).

4) Dialektiku lokálních a celospolečenských vlastnických rolí se pokoušela řešit předlistopadová forma socialismu, jejíž základní systémová vada spočívala v kombinaci jen celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivity dělnické třídy – jejímž rubem a důsledkem bylo, že jako jednotlivci či jednotlivé dílčí pracovní kolektivy byli dělníci objektem vlastnické subjektivity jiných skupin pracujících, především těch, objektem jejichž živé práce byla jiná živá práce, tedy řídicích pracovníků – se zveličováním lokální vlastnické subjektivity pracovníků řídicího aparátu, jejichž vlastnická subjektivita byla zájmově dvojaká, potenciálně společenská i potenciálně nespolečenská zároveň, nahrazovala vlastně fungování tržního mechanismu (což je až do dneška pramenem iluzí sociálně mytologické ideologie třídy protosocialistického řídicího aparátu o tom, že socialismus je netržní ekonomický systém, iluzí a mýtů, jež našly „postmoderní“ formu v tak zvaném „kybernetickém modelu socialismu“) tím, že beznadějně kolísavě manévrovala mezi lokálním a celospolečenským vlastnickým zájmem, takže se vlastně jednalo o třídu vlastnický velmi nesuverénních správců společenského vlastnictví a bohatství, jejichž nahrazování činnosti tržního mechanismu a pokřívání hodnotových vztahů vůbec nevedlo ke zdokonalování společenského vlastnictví (5). Šlo o společenskou třídu, jejíž ekonomicko-vlastnická suverenita byla natolik omezená, že bylo nutné ji neustále kombinovat a posilovat suverenitou politickou, která pochopitelně zase vyžadovala hierarchickou monolitnost a určité autokratické ideologické ospravedlnění. Propojení ekonomicko-vlastnických, politicko-mocenských a ideologických funkcí řídicího aparátu bylo výrazným znakem systému a způsobovalo stavy, kdy například ideologické rozpory mezi různými křídly ve vedení strany se okamžitě promítaly do ořesů a rozkladu ekonomicky jednotlích mechanismů a ohrožovaly

podstatné základy celého systému. Zde je pramen omezené politické demokratičnosti předlistopadového systému – vládnoucí třída předlistopadového typu socialismu si prostě příliš širokou demokratičnost vůči širokým masám pracujících nemohla dovolit.

Z těchto důvodů také nemohl předlistopadový reálný socialismus řešit rozpor mezi dělnickou třídou a pracovníky řídicího aparátu, učinit vlastnickou subjektivitu pracovníků řídicího aparátu dílčí a podřízenou, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity příslušníků dělnické třídy, a tudíž předlistopadový socialismus zůstával „protosocialismem“ neboli přechodným systémem, jenž sice dokázal naplnit jednu z podmínek revolučního přivlastňování, které Marx a Engels vytyčili v *Německé ideologii*, totiž aby bylo vlastnictví podřízeno všem individuím, avšak již v důsledku omezené úrovně rozvoje výrobních sil – spočívající v tom, že základní společenskou výrobní silou protosocialismu byl klasický industriální proletariát, jehož výrobně technická podoba práce spočívala v obsluze stroje, tedy v podřízení živé práce práci mrtvé, zvěcnělé – nedokázal realizovat podmínku druhou, aby mohla být masa výrobních prostředků podřízena každému individu (6), a proto byla i realizace první podmínky nevyhnutelně neúplná a nedokonalá: reálně existující socialismus nebyl proto schopen zrodit žádnou třídu či vrstvu, která by ho dokázala pozitivně překonat v úplnějším a dokonalejším typu společenského přivlastňování.

5) Při modelování budoucího socialismu nám tak vznikají dvě alternativní možnosti: a) pojetí, v němž bude i budoucí socialismus založen na společenském vlastnictví ve formě státně byrokratického vlastnictví třídy řídicího aparátu; nebo b) koncepce, v níž bude společenské vlastnictví v budoucím socialismu vznikat v procesu neustálého a stále úplnějšího postupování každodenní pracovní aktivity bezprostředních výrobců aktivitami spoluvlastnickými, a to počínaje úrovní podnikových pracovních kolektivů a konče úrovní nadnárodních a nadstátních samosprávných podnikatelských komplexů – tedy v procesu formování třídy samosprávných vlastníků.

6) Touto skutečnou alternativou naopak rozhodně není vyspekulovaný spor mezi těmi, kdo uznávají nutnost státní regulace a stoupenci samosprávy, kteří údajně úlohu státní regulace neuznávají. Jde samozřejmě o to, jakou společenskou třídu bude stát jakožto systém administrativní společenské správy organizovat a sjednocovat ve třídu panující – zda nějakou novou verzi reálně socialistické vlastnické a mocenské elity či právě třídu samosprávných vlastníků.

7) Základním úkolem socialistického hospodářského mechanismu nového typu tak bude prosazování vedoucí úlohy dělnické třídy v oblasti zdokonalování společenského vlastnictví, a to již na úrovni jednotlivých podnikových pracovních kolektivů, a tudíž nemůže postačovat, že pracovní kolektiv bude mít možnost disponovat určitou částí jím vyprodukovaného nadvýrobku. I v podmínkách socialismu zůstává proces výroby užitných hodnot spotřebních předmětů a výrobních prostředků, ať již mají hmotnou či duchovní povahu, zároveň zhodnocovacím a hodnototvorným výrobním procesem a úlohu hospodářského mechanismu není možné redukovat na vytváření optimálních hodnotových proporcí mezi nejbližšími sociálně ekonomickými souvislostmi a důsledky tohoto procesu zhodnocování investované mrtvé a živé práce, jimiž jsou mzdy zaměstnanců, ceny výrobků, disponibilní zisk, jenž připadá podnikovému pracovnímu kolektivu, výše daně odváděné řídicímu centru do státního rozpočtu atd. Podobně jako se v kapitalismu v rozporu mezi mzdami dělníků a zisky kapitalistického podnikatele pouze převráceně odráží vykořisťovatelská podstata nadhodnoty neboli zbožní formy nadvýrobku, kterou si kapitalista zadarmo přivlastňuje, fundamentální sociálně ekonomický a třídně sociální antagonismus nadpráce a práce nutné, nezaplacené a zaplacené části výrobku, ani v socialistickém způsobu výroby se do kupříkladu takového „syntetického“ ukazatele, jakým je „efektivnost společenské výroby“, adekvátně nepromítají fundamentální sociálně ekonomické nerovnosti, které se pomocí staré společenské dělby práce přenášejí coby „mateřská znaménka staré společnosti“ z kapitalismu do socialismu, – i když tyto sociálně ekonomické nerovnosti v podmínkách socialismu pochopitelně nemají a nemohou mít vykořisťovatelskou povahu. Historický vývoj protosocialismu názorně dokládá, že se fundamentální sociálně ekonomická nerovnost vlastnické subjektivity dělnické třídy a třídy řídicího aparátu stala brzdou rozvoje výrobních sil, nalezla výrobně silovou dimenzi v klesající dynamice růstu produktivity živé i zvěcnělé práce – aniž to vládnoucí stalinistická politická ekonomie ráčila zaznamenat, – a proto spočívá revoluční historická úloha ekonomického mechanismu samosprávného typu socialismu právě v překonávání této sociálně ekonomické nerovnosti.

8) V období, kdy jednotlivé složky protosocialistického řídicího aparátu sjednocovalo a jejich potenciálně společenskou stránku vyjevovalo diktátorské politické řízení (které nebylo koneckonců nic jiného než zveličení určité lokální, lokálně omezené vlastnické funkce a jehož nezbytnou součástí a podmínkou byl též ideologický a propagandistický kult osobnosti vůdce strany a státu), dělo se tak pomocí hospodářského mechanismu přivlastňování, jenž fungoval tak, že řídicí centrum zabíralo veškerý nadvýrobek podniků v hodnotovém vyjádření (a někdy i část nutného produktu) a poté jej velmi složitým způsobem rozdělovalo a přerozdělovalo,

což svérázným způsobem pojmově odráží a vyjadřuje ekonomická teorie Pierra Sraffa v knize *Výroba zboží pomocí zboží*, jež údajně překonala pracovní teorii hodnoty zboží koncepcí „standardně složeného zboží“. Sraffova ekonomická teorie je pojmovým odrazem logiky vlastnického jednání, jež klade mzdy a zisky jako součást nadvýrobku a odcizuje nadvýrobek přímým a bezprostředním výrobcům – a tudíž, ať už si to Sraffa uvědomoval či nikoli, myšlenkovým výrazem fungování mechanismu přivlastňování, jenž byl sociálně ekonomickým základem stalinského (sovětského) modelu socialismu. Třída řídicího aparátu v něm přímým a bezprostředním výrobcům odnímala nadprodukt i nutný produkt a pak tento čistý společenský produkt (národní důchod) znovu rozdělovala a přerozdělovala ve velmi složité hře centrální, státně administrativní a podnikové, ekonomicko-finanční složky řídicího aparátu, – což vládnoucí sociálně mytologická ideologie třídy řídicího aparátu nazývala „bezprostředně společenským charakterem práce za socialismu“ (7).

Objektivním důsledkem všech reforem reálně socialistického výrobního způsobu, které vycházely z tržních principů a dávaly podnikům možnost disponovat určitou částí vyprodukovaného zisku, bylo zvětčování lokální vlastnické subjektivity různých skupin pracovníků řídicího aparátu, což šlo ruku v ruce s blokováním uvádění do souladu a sjednocování jednotlivých dílčích vlastnických funkcí, na něž se rozpadalo společenské vlastnictví v předlistopadovém socialismu, aby mohlo fungovat jako racionální a efektivní sociálně ekonomický celek. Právě tuto skutečnost by měli mít na paměti stoupenci návratu k příkazově administrativnímu vlastnictví třídy řídicího aparátu (8).

Nějaký nevinný jinoch kupříkladu ze Svazu mladých komunistů Československa, jemuž jeho vzdělání a intelekt již dávno zajistily království nebeské, by nyní mohl namítnout, že přece už řadu let existují rozpracované formy a metody moderního státního plánovitěho řízení hospodářského rozvoje, které velmi přesně popisují sociálně ekonomické vazby vznikající mezi vlastnickými subjekty, jež do těchto forem vstupují, struktury a metody, které jsou racionální a funkční na rozdíl od inflační a neefektivní samosprávy. Ano, zajisté – ve státním kapitalismu, ovšem předlistopadový reálný socialismus nebyl státním, státně monopolním kapitalismem, v němž vytváří celospolečensky integrující a dominující sociálně ekonomické praktické jednání vlastnická funkce monopolní velkoburžoazie, jejíž dílčí a podřízenou součástí je vlastnická role státně administrativní byrokracie. I v podmínkách kapitalismu lze však spatřit, že se ve vlastnické struktuře sociálně ekonomické základny kapitalistické formace vlastnická funkce pracovníků manažerských struktur může vymanit z podřízenosti vlastnické subjektivitě buržoazní třídy, což vyvolává krizi této vlastnické struktury a – jen tak mimochodem – náleží k okruhu příčin, jež způsobily současnou globální finanční a ekonomickou krizi.

9) Diskuse kolem fungování socialistického hospodářského mechanismu by se neměly zaměřovat na jeho konstrukční detaily, tedy na řešení otázek, jež jsou vzhledem k současné úrovni společenské praxe i našeho poznání prostě neřešitelné; neměli bychom řešit za naše potomky úkoly, jež připadnou až budoucím generacím, zároveň bychom však našim potomkům neměli podsouvat ekonomicko-vlastnický mechanismus, který se neosvědčil a prokázal svou nefunkčnost. Diskuze by se měla naopak zaměřit jednak na to, aby členové, aktivisté a funkcionáři KSČM porozuměli sociálně ekonomické podstatě předlistopadového reálně existujícího socialismu, za druhé na to, jakým způsobem aplikovat samosprávu do strategie a taktiky komunistické strany v současné době, když už měla KSČM ten pošetilý nápad učinit samosprávný princip součástí své programové výbavy a hodnotové orientace.

10) Cestu k překonání výrobně silové i výrobně vztahové dimenze staré společenské dělby práce otevírá rozvíjení všeobecné, všeobecně produktivní práce, jež má následující formy: a) mrtvé práce zvěčnělé ve stroji, výrobní technice, technologických výrobních postupech, jež zpředměňují aplikaci vědeckého poznání zákonů, které ovládají přírodní děje a procesy, do výrobní praxe, což má mimo jiné klíčový význam i pro řešení rozporu mezi lidskou společností a přírodou; b) živé práce vědeckých pracovníků v „továrnách“ na nové poznatky a objevy, nebo například počítačových programátorů, jejichž práce se stává produktivní pro kapitál čili objektem kapitalistického vykořisťování a oni se tak mění na kognitariární proletáře; c) vlastnické spoluúčasti tradičních proletářů, jež koresponduje se schopností živé konkrétní všeobecné práce kognitariárních proletářů kondenzovat větší množství společensky průměrné, jednoduché práce a produkuje zvláštní zisk vyššího řádu; d) společenské produktivní síly vlastnické spoluúčasti kognitariárních proletářů, jež vyrábí zvláštní zisk ve smyslu „reálného osvojení lidské společenské podstaty člověkem“, jak o tom píše Marx v *Ekonomicko-filozofických rukopisech* (9).

11) Živá konkrétní práce klasických industriálních proletářů měla výrobně technickou podobu obsluhy stroje, tedy podřízení živé jednoduché a společensky průměrné práce mrtvé a zvěčnělé všeobecné práci, takže zákonitě představovala výrobně silový základ kombinace jen celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivity dělnické třídy v reálném socialismu, jejímž rubem bylo, že jako jednotlivci či dílčí pracovní kolektivy byli dělníci objektem vlastnické subjektivity řídicích pracovníků, se zvětčováním lokální vlastnické subjektivity pracovníků řídicího aparátu, což vytvářelo možnost, aby v určitých ekonomických lokalitách byla vlastnická subjektivita dělnické třídy nahrazována vlastnickou subjektivitou jiných společenských tříd neboli hledání a nalézání

celospolečensky dominující a integrující vlastnické subjektivity v podobě vlastnických forem fungujících dle logiky soukromokapitalistického vlastnictví. Živá konkrétní všeobecná práce kognitariárních proletářů se již vymaňuje z výrobně technického podřízení živé práce práci mrtvé, což je výrobně silovou základnou pro spojování jen celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivity se splýváním pracovních aktivit s aktivitami spoluvlastnickými na úrovni jednotlivců a dílčích pracovních kolektivů, a proto může být kognitariární proletariát jádrem formující se třídy samosprávných vlastníků pro samosprávný model socialismu.

12) Zárodečnou buňkou nadnárodních samosprávných vlastnických komplexů v útrobach kapitalismu mohou být různé projekty investování do tak zvaného „lidského kapitálu“, jež představují formu „průmyslu“ rozvíjení lidských schopností stavějícího „továrny“ na „výrobu“ kognitariárních proletářů, neboť mohou vytvářet sociálně ekonomické vazby, jež překračují hranice národních států (10). Ekonomický mechanismus samosprávného modelu socialismu může uvést do pohybu i řešení ekologické problematiky, což je organická součást všeobecné práce, jež vychází o objektivního faktu, že podnikatelský subjekt, jenž investuje ekologizační mrtvou a živou práci, vytváří tak hodnotový potenciál pro hospodářský růst jak pro sebe, tak i pro ostatní podnikatelské subjekty, což vyžaduje působení aktivně jednajícího celospolečenského vlastnického subjektu, jenž dokáže využívat multiplikačního efektu investování ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu a zároveň regulovat tendenci k tak zvanému „ekologickému vykořisťování“ – tímto celospolečenským vlastnickým subjektem může být stát, nikoli ovšem jako zosobnění státně administrativní byrokracie zveličující svou lokální mocenskou, potažmo vlastnickou subjektivitu, nýbrž jako institucionální a organizační nástroj třídy s celotřídní vlastnickou subjektivitou. Již v systému kapitalistických ekonomických vztahů může trh sloužit jako nástroj řešení ekologické problematiky a zájmového propojování podnikatelských subjektů, fungování kapitalistického tržního mechanismu však v procesu investování ekologizačního konstantního a variabilního kapitálu způsobuje pokrívování hodnotových relací, hospodářský mechanismus samosprávného modelu socialismu bude tudíž při rozvíjení ekologického podnikání využívat schopnosti trhu koordinovat zájmy primárních samosprávných pracovních kolektivů a pomáhat tak vytvářet zárodečné struktury samosprávných vlastnických komplexů, zároveň však bude fungování trhu doplňovat působením orgánů a struktur nadpodnikového samosprávného vlastnického řízení a spolurozhodování, čímž mohou samosprávné vlastnické a podnikatelské komplexy přesáhnout úroveň národních států a stát se hybnou silou procesu zespolečenšťování práce a výroby v globálním měřítku a třída samosprávných vlastníků se tak bude moci stát subjektivním nositelem humanistické a demokratické alternativy ke kapitalistické globalizaci (11).

13) Vývoj počítačového operačního systému Linux, v jehož průběhu vyprodukovali počítačovní programátoři v nitru kapitalistického výrobního způsobu vlastně komunistické formy společenské produktivní síly lidské vlastnické součinnosti, a proto lze také Linux stáhnout z internetu zadarmo, názorně dokládá, že kognitariární proletariát má globální společenskou vlastnickou subjektivitu a že je zároveň společenskou třídou mnohem dokonalejších a suverénnějších vlastníků, než byla třída řídicího aparátu stalinského modelu socialismu, což lze pochopit z faktu, že vývoj Linuxu nebylo nutné spojovat s avantgardní politickou aktivitou nějaké strany „profesionálních kybernetických revolucionářů“ (12). Rozvíjení vlastnického řízení a spolurozhodování dovolí v podmínkách samosprávného modelu socialismu učinit vlastnickou roli pracovníků v manažerských řídicích funkcích podřízenou a dílčí, druhotnou a odvozenou součástí vlastnické subjektivity příslušníků dělnické třídy a tato vedoucí úloha socialistické kognitariární i nekognitariární dělnické třídy se stane rozhodujícím činitelem upevňování a zdokonalování společenského všelidového vlastnictví. Třída samosprávných vlastníků, která se bude utvářet především z kognitariárních a tradičních industriálních dělníků, nebude muset nahrazovat fungování tržního mechanismu, nýbrž bude v procesu zespolečenšťování do výrobního procesu investované živé a mrtvé práce samosprávných ekonomických celků naopak využívat zákonitosti hodnotových, zbožně peněžních vztahů, což povede nikoli k rozpouštění společenského vlastnictví ve vlastnictví skupinovém, podnikovém či dokonce k rekapitalizaci společenských výrobních vztahů, jako tomu bylo v první vývojové formě socialismu, nýbrž právě naopak k rozvíjení a zdokonalování všelidového vlastnictví (13).

14) Další kritický čtenář by mohl namítnout, že jsem měl raději zpracovat konkrétní funkční model ekonomického mechanismu samosprávného socialismu, než formulovat tyto abstraktní a spekulativní, od tématu odbíhající poznámky. Ovšem tento model již zpracoval doktor Josef Heller v připomenutém článku *Samosprávný socialismus – perspektiva lidstva*, jež vyšel ve sborníku *Socialismus pro 21. století* a v němž se možná až do přílišných podrobností vypisují rozdíly v sociálně ekonomické a sociálně třídní podstatě mezi samosprávným konceptem socialismu a předlistopadovým protosocialismem, které jenom potvrzují známou Leninovu myšlenku z *Filozofických sešitů*: „*Nejen jevy jsou přechodné, pohyblivé, plynulé, oddělené jen relativními hranicemi, nýbrž i podstaty věcí jsou takové*“ (14). Není nutné opakovat to, co již bylo napsáno.

Odkazy na citovanou literaturu, poznámky:

1) Viz Neužil, F.: *Pokus o srovnání teoretického obsahu a sociálně praktické funkce stalinského pojetí materialistické dialektiky a tak zvané negativní dialektiky v západním neomarxismu; zatím neopublikovaná práce, sepsaná v únoru a březnu 2008, str. 16-25.*

2) Viz Heller, J.: *Socialistická dělnická třída v podmínkách staré společenské dělby práce; Filozofický časopis číslo 5/1983, str. 658.*

3) Takový závěr lze, jak se mi alespoň zdá, odvodit z Marxových úvah ve třetím díle Kapitálu o tom, zda by docházelo z vyrovnávání zisků z jednotlivých výrobních odvětví na společensky průměrný zisk cestou volné konkurence i v ekonomickém systému, v němž by dělníci byli sami majiteli svých výrobních prostředků a směňovali si vzájemně svá vyprodukovaná zboží, jež by nebyla výrobkem kapitálu – viz Marx, K.: *Kapitál III-1; Svoboda, Praha 1989, str. 192-193.* Marx dovozuje, že v takové hospodářské soustavě, v níž by přímí a bezprostřední výrobci byli reálnými spoluvlastníky jak nutného produktu, tak i nadvýrobku, jenž by již nebyl nezaplacenou nadprací a nenabýval by tak zbožní sociálně ekonomickou formu nadhodnoty, jako je tomu v kapitalismu, a tudíž by také neplatil zákon klesající tendence společensky průměrné míry zisku, – by se výroba a směna zboží opět řídila zákonem hodnoty jako ve vlastnické praxi zbožní malovýroby. V tomto bodě jsem poopravil teoretickou koncepci doktora Josefa Hellera v článku „Socialistická dělnická třída ...“ o vlivu a působení staré společenské dělby práce na uplatňování subjektivitu dělnické třídy ve vztazích společenského vlastnictví výrobních prostředků v období prvního historického pokusu o socialismus – viz Heller, J.: *citovaná práce, str. 657-679.*

4) „Podstatou specifické socialistické formy fungování vlastnických vztahů je nutnost realizovat socialistické vlastnictví prostřednictvím systému dílčích vlastnických funkcí“ – viz Heller, J.: *Aktuálnost Marxova a Engelsova pojetí vztahu vlastnictví a dělby práce; Filozofický časopis číslo 3/1985, str. 329.* Podobně viz Hába, Z.: *Socialistické společenské vlastnictví; SPN, Praha 1975, například str. 109-110, 113-115, 119, atd.*

5) Viz Heller, J. : *Socialistická dělnická třída ..., citované vydání str. 662-667.* O jen celotřídní a celospolečenské vlastnické subjektivitě dělnické třídy viz Formánek, M.: *Socialistická dělnická třída; Interní tisk ÚML ÚV KSČ, Praha 1978, str. 103-166, 265-269, 386-387* – tento odkaz uvádím podle Heller, J.: *Socialistická dělnická třída ..., str. 663-664.* Fundamentální myšlenku o vedoucí úloze dělnické třídy v oblasti rozvoje a zdokonalování společenského všelidového vlastnictví inspirovaly i práce doktora Antonína Fleka (kolegy doktora Hellera) a profesora Ivana Hrůzy: viz například Flek, A.: *Třídní struktura, nepublikovaná práce, Flek, A.: Dialektika výrobních sil a výrobních vztahů, nepublikovaná práce, Hrůza, I.: Aktuální otázky historického poslání a vedoucí úloha dělnické třídy – Sborník Dělnická třída a současnost; Svoboda, Praha, 1973, Hrůza, I. : Socialistická demokracie a sociálně politické procesy; Nová mysl, zvláštní číslo za rok 1976; odkazy na tyto práce uvádím podle Heller, J.: *Socialistická dělnická třída ..., str. 658, 659, 665, 666.* Studie doktora Fleka i profesora Hrůzy přispěly k porozumění tomu, že společenská dělba práce je bohatě strukturovaný společenský vztah, jenž má výrobně silovou, výrobně vztahovou i nadstavbovou, politicko-ideologickou dimenzi, stránku organizačně technickou a sociálně ekonomickou, k pojetí výrobní vztahů jako kategorie, jež má vrstevnatou strukturu, v níž lze vyčlenit úroveň výrobně technických (technickoekonomických) vztahů, které jsou základem profesně zaměstnanecké strukturace společnosti a úroveň sociálně ekonomických vztahů, vztahů vlastnictví výrobních prostředků, které jsou jádrem a hlubinnou vrstvou celé této struktury a základem třídně sociální společenské strukturace, – čímž oba badatelé významně napomohli k uchování a rozvoji marxistických teoretických a metodologických přístupů ke zkoumání třídně sociální struktury společnosti v protikladu k metodologickým přístupům buržoazních stratifikačních sociologických teorií.*

6) Viz Marx, K. – Engels, F.: *Německá ideologie, Sebrané spisy sv. 3.; SNPL, Praha 1958, str. 81.*

7) Viz Neužil, F.: *Výroba omylů pomocí omylů? (Zamyšlení nad knihou Pierra Sraffy Výroba zboží pomocí zboží); dosud nepublikovaná práce z února 2007, str. 7.*

8) Právě na tuto okolnost zapomíná například jinak myšlenkově velmi hluboká monografie docenta Josefa Suchánka o Marxově filosoficko-ekonomické koncepci odcizení – viz Suchánek, J.: *Humanistická podstata Marxovy kritiky ekonomického odcizení; dosud neopublikovaná práce (alespoň pokud je mi známo) napsaná v listopadu 1989, str. 194-230.* Podobně viz Suchánek, J.: *K otázce přechodu k socialistickému vlastnictví – článek ve sborníku Socialismus pro 21. století, který zpracoval TAP při ÚV KSČM; Futura, Praha 2008, str. 110-119.* Je zjevné, že docent Suchánek chápe společenské vlastnictví pouze či převážně jako formálně právní

kategorii, (čili jako volní společenský vztah, projev a realizaci vůle socialistické společnosti, která se opírá o politický monopol komunistické strany a mocenské orgány socialistického státu), jejíž momenty – v souladu s tradicí, kterou zrodilo římské právo – tvoří držba, disponování a užívání věci, a tudíž ne zcela doceneje vedoucí úlohu socialistické dělnické třídy pro vytváření a upevňování socialistického společenského vlastnictví, že rozumí pod samosprávou pouze a jedině jednu z možných organizačně technických forem hospodaření a podnikání (o jejíž efektivnosti lze s úspěchem pochybovat), a proto nevidí, že za situace, kdy vlastnická činnost pracovníků řídicího aparátu není v pracovních kolektivech dílčí a podřízenou součástí celospolečensky sjednocující vlastnické subjektivity dělníků, povede „posilování hmotné zainteresovanosti podniků“ k tomu, že v dané ekonomické lokalitě dojde ke zveličení společensky nedokonalé a nesamostatné sociálně ekonomické praxe řídicích pracovníků, což pak především problematizuje formování společensky nutného a uznaného množství živé i mrtvé práce vkládané do výrobního procesu daným pracovním kolektivem – neboli hodnoty finálního výrobního produktu – a může též dále způsobovat „rozplývání“ společenského vlastnictví ve vlastnictví skupinovém, což je pouze přechodnou vývojovou etapou k dalším zákonitým důsledkům, jak jsme je už nastínili.

9) Viz Neužil, F.: *Stručný nástin struktury a fungování všeobecně produktivní práce; dosud nepublikovaná práce o pěti stránkách napsaná na podzim roku 2009. O komunismu coby „pozitivním zrušení soukromého vlastnictví jakožto lidského sebeodcizení“ neboli „přivlastněním lidské podstaty člověkem a pro člověka“, úplném a vědomém, v celém bohatství dosavadního vývoje uskutečněném „návratu člověka pro sebe jako společenského, tj. lidského člověka“ – viz Marx, K.: Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844; Svoboda, Praha 1978, str. 77.*

10) *Investiční programy do „lidského kapitálu“ se spojují především s osobou a jménem docenta Radima Valenčíka – viz internetový časopis Marathon, například číslo 2/2001.*

11) *O jevu tak zvaného „ekologického vykořisťování“ a možných cestách k jeho překonání i o tom, že již v podmínkách kapitalismu je nutné spojovat fungování tržního mechanismu s aktivní činností vlastnického subjektu vyjadřujícího celospolečenský zájem – a to právě proto, aby byl dodržen zákon hodnoty, směna zboží respektovala hodnotovou ekvivalenci a nedocházelo k pokřívání hodnotových, zbožně peněžních relací! – viz Neužil, F.: *Stručný nástin některých základních ekologických souvislostí marxistického pojetí pracovní teorie hodnoty; dosud nepublikovaná práce vytvořená v únoru a březnu 2009, str. 7-15, 17-21, 24-26.**

12) *Viz Neužil, F.: *Tvořivé lidské schopnosti a fungování tržního mechanismu; dosud neopublikovaná práce z léta roku 2008, str. 4-19. Tato studie pojednává zvláště o tak zvaném „copyleftovém hnutí“, které je také známo jako „hnutí za svobodný software“, z jehož programátorské laboratoře právě vzešel onen operační počítačový systém Linux.**

13) *Viz Heller, J.: *Samosprávný socialismus – perspektiva lidstva, což je článek, jenž vyšel ve sborníku Socialismus pro 21. století, který zpracoval TAP při ÚV KSČM; Futura, Praha 2008, str. 99-109.**

14) *Lenin, V. I.: *Filozofické sešity, Sebrané spisy sv. 29; Svoboda, Praha 1988, str. 245.**

Reformátor meziválečného kapitalismu

Pavel Sirůček

Je odkaz J. M. Keynesa stále aktuální? Máme se, společně s V. Klausem, obávat „hrozby agresivního keynesovství druhé generace“? Nebo se navrátit k dogmatickému obdivu, který Západem cloumal po II. SV? A četli mnozí keynesovci Keynesa vůbec? Či pokračovat v obdobně nekritickém zavržení intervencionistických „úchylek“, které naopak převládalo v 70. a 80. letech? Je dílo Keynesa pořád revoluční a skutečně předběhly jeho ideje dobu? A nebo šlo o pouhého vylepšovatele moderního kapitalismu, který vlastně mnoho nového neobjevil?

Kdo zavinil meziválečnou světovou krizi?

„Černé úterý“ 29. 10. 1929 přineslo prudký propad cen akcií na Wall Street a formálně zarámovalo počátek prozatím největší hospodářské krize v dějinách. Prezident H. C. Hoover se stále spoléhal na síly trhu, až nástupce F. D. Roosevelt v roce 1933 zahájil ambiciózní New Deal. Měl podpořit ochablou poptávku, snížit nadprodukcii

a rozhybat americkou ekonomiku. Definitivní překonání krize bylo spojeno o pár let později s válečnou výrobou. Plán New Deal předznamenal některé principy rozpracované J. M. Keynesem a keynesovskou teorií i praxí.

Tzv. Velká deprese 1929-33 je stále předmětem sporů. Způsobila ji „*neviditelná ruka trhu*“, nebo naopak „*viditelná pěst státu*“? Např. liberální (neo) rakouská škola upozorňuje, že na problémy bylo zaděláno již v roce 1913 vznikem americké centrální banky. FED zvyšoval zásobu peněz a způsoboval inflační boom. Ten v USA skončil v polovině roku 1929 a projevil se říjnovým krachem burzy. Příčinou krize zde nebyla nízká poptávka, nýbrž deformovaná investiční aktivita. A New Deal je intervencionistickou tragédií, která depresi jen prodloužila.

Byla světová krize 1929-33 pouze krizí strukturální, které se měl nechat volný průběh či souběhem nešťastných okolností, včetně neekonomických, v duchu víry ve vnitřní stabilitu tržní ekonomiky? A nebo krizí z nadvýroby coby zákonitým projevem rozporů kapitalismu?

Obecná teorie

Diagnózu a léčení kapitalismu poskytl Keynes v *Obecné teorii zaměstnanosti, úroku a peněz* (1936). Sepsal ji na sociální objednávku v době, kdy bylo jasně patrné, že systém dobře nefunguje. Krize, spojená s masovou nezaměstnaností, ohrožovala jeho samotnou existenci. Představovala „*smrtelnou hrozbu pro kapitalismus i demokracii*“. Keynes reviduje původní plány vytvořit teorii fungování peněžní ekonomiky. S cílem prokázat, že kapitalismus může z vnitřních příčin upadnout do hluboké krize, spojené s nezaměstnaností, a nemusí disponovat dostatečnými samoregulačními mechanismy k oživení, formuluje klíčovou teorii poptávky.

Na význam agregátní poptávky upozorňuje již satirický merkantilista B. Mandeville, později se známými staly teorie poukazující na problémy při realizaci vytvořeného produktu za kapitalismu u T. R. Malthuse, J. Ch. L. S. Sismondiho či ruských narodníků. Úvahy o poptávkovém omezení rozvíjí R. Luxemburgová, do kritika narodníků se zapojuje V. I. Lenin.

Keynes bývá označován jako klíčový ekonom 20. století, jehož dílo revolucionizovalo ekonomickou vědu. Učebnice hovoří o tvůrci makroekonomie a prvním autorovi teoreticky zdůvodňujícím státní zásahy do ekonomiky. Samotný Keynes však měl řadu předchůdců a na mnohé i navazoval. Jak v rovině teoretické, tak praktické. Makroekonomickou problematikou se ostatně zabýval i K. Marx, který, mimo jiné, operuje s živelností kapitalistických výrobních vztahů. Keynes zde poukazuje na úlohu principální nejistoty v ekonomických procesech atd.

Teorie a terapie J. M. Keynese

Keynes byl původně reprezentantem neoklasické cambridgeské ekonomické školy. Pod vlivem reálných změn, především Velké deprese, se jeho názory s neoklasikou v mnohém rozcházejí. Revitalizoval makroekonomický přístup a dospěl k ospravedlnění státních zásahů do ekonomiky v podobě stimulace agregátní poptávky s cílem dosahování plné zaměstnanosti.

Základní ideou je, že kapitalismus 20. století prodělal proměny a přestává uspokojivě fungovat na základě samoregulačních schopností. Automaticky již neobnovuje rovnováhu při plném využití všech zdrojů, především práce. Aneb Smithova „*neviditelná ruka trhu*“ trpí „*zánětlivým onemocněním kloubu*“ a musí být doplněna „*viditelnou pěstí státu*“.

V první tvůrčí etapě však Keynes příčiny spatřuje ještě v nestabilitě kupní síly peněz a řešení spojuje s reformou bankovní soustavy. Rozhodující je etapa „*Obecné teorie*“, kdy kořen spojuje právě s poptávkovým omezením systému. Výdaje subjektů (agregátní poptávka) je nedostatečná k tomu, aby generovala vytvoření důchodu při plné zaměstnanosti. Deficit poptávky je klíčový u investic, kde problémy spočívají v malé ochotě kapitalistů investovat i v tom, že výdaje na investice jsou těžké a působí multiplikovaně. Řešení spojuje se stimulací agregátní poptávky, s doplněním nedostatečné soukromé poptávky pomocí státních výdajů.

V „*Obecné teorii*“ analyzuje vliv agregátní poptávky na důchod a zaměstnanost. Dále zkoumá příčiny, proč je efektivní poptávka nedostatečná, k dosažení plné zaměstnanosti. Problém s poptávkou vystupuje do popředí, když se kapitalismus stává bohatou společností. Jeho „*skleróza*“ tkví v tendenci vytvářet stále větší důchod a méně z něj spotřebovávat a více spořit. Nastávají větší problémy s přeměnou úspor v investice, neboť současně klesají podněty k investování. Kapitalistický systém tak produkuje relativní přebytek kapitálu, zde pojímaný coby velké akumulací zdroje (úspory), které se však automaticky nepřeměňují na investice.

Následně naznačuje konsekvence pro hospodářskou politiku. Stabilizace je nezbytná a doplňuje tržní mechanismus. V podobě fiskálních opatření, včetně nevyrovnaného rozpočtu, monetární politiky „*levných peněz*“ či přerozdělováním důchodů. Konkrétní opatření však rozpracovávají až následovníci, a to v odlišné poválečné situaci. Keynes taktéž nechtěl trhy samotné nahrazovat, nýbrž pouze v makrovině doplnit. Řada

poválečných keynesovských hospodářsko-politických opatření, včetně socializace investic, šla již nad rámec Keynesese.

Cepován jako závodní kuň

John Maynard Keynes (1883-1946) pocházel z rodiny ekonomy a logika, který se stal později tajemníkem univerzity v Cambridge. Od mala byl cíleně a velmi tvrdě připravován na hvězdnou akademickou dráhu, včetně individuální výuky od slavných osobností. Na elitních ústavech studuje filosofii, sociologii, matematiku a díky A. Marshallovi zakotví v ekonomii.

Za prověrku teorie Keynes vždy považoval praxi. Chtěl reagovat na aktuální problémy a názory měnit pod tlakem vývoje. V jeho tvůrčím myšlení, i se stopami dialektiky, neexistují věčné pravdy. A vlivem měnících se podmínek musí i ekonomická věda přicházet s novými modely a recepty. Působil přitom v Indickém ústavu i na ministerstvu financí. Byl poradcem premiéra, ministrů financí, měl trvalejší vliv na rozhodování Bank of England. Coby vládní finanční a měnový expert po I. SV podrobil ostré kritice Versailleskou mírovou smlouvu a systém reparací. Během II. SV působil v USA jako důležitý vládní představitel v otázkách britských finančních závazků a poválečného uspořádání. Vyučoval, publikoval, redigoval, kritizoval, radil vládám, obchodoval na burze, vedl pojišťovací společnost, založil divadlo ...

Životopisci rádi připomínají jeho vrozené elitářství a intenzivní zkušenost mužské nadřazenosti, která již z dob studií přispěla k prý původně homosexuální orientaci. Později však poznává ruskou primabalerinu, s níž setrvává ve šťastném manželství až do konce života. Připomínány bývají i hrubé a sarkastické výpady proti oponentům, nejednoznačný a složitý styl prací či to, že řadu problémů vůbec neřešil. Což zakládá desítky pozdějších interpretací.

Nejednoznačný je i Keynesův vztah k sovětskému Rusku, které navštívil v letech 1925 a 1928. Jeho hodnocení bylo dosti chladné. Kritizuje negativa, která ale považuje za „*porodní bolesti*“ revoluce a za důsledky vrozené brutality ruské povahy. Se sympatiemi pohlíží na ochotu pustit se do odvážných experimentů. Liberálům dodnes vadí, že Keynes neprojevil pražádný zájem o dobovou debatu o tzv. problému racionální kalkulace za socialismu. A v roce 1944 odmítá známou knihu F. A. Hayeka s tím, že je založena na „*velmi sporném předpokladu*“, že centrální plánování není efektivnější. Klasičtí (neo) liberálové Keynesese za liberála nepovažují, nicméně on přesto náleží k vrcholům moderního liberalismu 20. století.

Elitářský zachránce kapitalismu

Keynesova ekonomická filosofie spočívá na odmítnutí principu laissez-faire. Víry, že stát nemá zasahovat do řízení národohospodářských procesů. Tyto odvíjí od poptávky, jejíž výkyvy ovlivňují nezřídka i nelogické kroky podnikatelů a spotřebitelů. A výkyvy je nutné regulovat. Keynes přitom sžíravě kritizoval mnohá opatření vlád Jeho veličenstva. Což upoutalo taktéž levicovější kruhy, které mu nabízely vstup do labouristické strany a slibovaly podporu dělníků. S britskou Labour Party však pouze spolupracoval, leč neztotožnil se s ní.

„*Obecná teorie*“ vyvolala pozornost už koncem 30. let. Válka však přinesla jiné úkoly. První keynesovský rozpočet je nicméně spojován již s rokem 1941. S keynesovskými recepty začala Británie a do 70. let prakticky všechny vyspělé západní země realizovaly méně či více čistou „keynesovskou“ politiku. Což ale bylo již daleko více spojeno s následovníky Keynesese.

Z jeho díla vychází řada interpretací i desinterpretací a rozpracování všemi azimuty. Synonymem pro keynesovství se po II. SV stalo tzv. keynesovství hlavního proudu v podobě ekonomie a politiky nekeynesovské. Syntézu s neoklasikou dodnes ostře kritizují alternativní postkeynesovci několika generací. Relativně úspěšné tradiční keynesovství (a to i díky tlaku světového socialismu, resp. souběhem příznivých faktorů v růstové fázi IV. dlouhé K-vlny) končí vlivem změněných podmínek na přelomu 60. a 70. let. Stále se diskutuje o příčinách, mezi které bývají řazeny taktéž systémové vady. Zde bývá připomínáno např., že Keynes své makromodely stavěl na předpokladu uzavřené ekonomiky, podcenil stranu nabídky, neřešil inflaci atd. Některé prvky Keynesova díla rozvíjí heterogenní nová keynesovská ekonomie.

Kapitalismus Keynes považoval za reformovatelný, socialismus ho příliš neoslovoval nejen pro údajně nižší efektivitu. Očekával vznik nové - reformní - teorie moderní společnosti a bývá mu připisována tzv. střední cesta. Jeho představy však nelze plně směřovat s pozdější směsicí tzv. třetích cest, které jsou více ideologickou nálepkou, nežli novým systémem.

Keynesovy vize a globalizace

Po krizi neokeynesovské teorie a praxe, s ofenzívou Nové pravice 70. a 80. let, nastává postupné ožívování prestiže keynesovství, ale již v modernizovaných podobách. Akcelerující globalizace s aktuálními krizemi umocňují aktuálnost Keynesovy výchozí premisy, že trhy selhaly a tudíž musí nastoupit stát. Mnozí zde spoléhají na možnosti nadnárodní regulace a operují s tzv. globálním keynesovstvím. Vždy však stále v tržně-kapitalistických mantinelech.

Inspirativní přitom mohou být Keynesovy vize budoucí nerůstové ekonomiky, nebo úvahy o metodologii vědy. Přehlíženo standardně bývá odmítání matematizace ekonomie. Matematiku nazývá coby „*klamný nástroj prognostiky*“. Ekonomii považuje za disciplínu zatíženou společenským chováním. A matematickou analýzu vhodnou pro obory technické a přírodovědné. Jeho dílo ovšem poskytlo impulsy k empirickému výzkumu i tvorbě podmínek pro postupující formalizaci a matematizaci ekonomické vědy. Hlavně američtí pokračovatelé Keynesa „podporují“ matematizaci. Jeho koncepce mechanicky zplošťují a odstraňují vše, co nelze postihnout vzorci. Paradoxně se toto stává hlavní náplní učebnicového keynesovství.

Keynes byl velkou autoritou pro britské finanční kruhy. I přes svou neortodoxnost byl nakonec vybrán jako ten, kdo měl obstarat peníze na válečné potřeby. Na ministerstvu financí sloužil v letech 1940-46. Zastupoval ministry při klíčových jednáních s představiteli USA, pomáhal překonávat jejich „*anglopesimismus*“ a významnou roli sehrával i při zakládání mezinárodních finančních institucí. Osobní autoritou vydobyl pro Británii výhodné pozice v poválečném uspořádání. Nicméně úpadku vlivu britského impéria nedokázal čelit ani on.

Nedoceny zůstávají Keynesovy návrhy na uspořádání mezinárodního měnového systému, kde přichází s ideou umělé jednotky *bancor*. V Bretton-Woods (1944) však jeho plány přijaty nebyly. Určité aspekty připomněla 70. léta, vznikem SDR. Diskuze o Keynesově plánu znovuožívají dnes, v kontextu finanční krize, resp. vzestupů a pádů dolaru. Již Keynes varoval před tím, aby finanční systém spočíval na jedné měně a jedné ekonomice. *Bancor*, měnu opírající se o reálné komodity (včetně ropy), někteří vnímají jako návrh budoucnosti.

Ve světle aktuálních krizí je znovu připomínána Keynesova kritika rostoucí nadvlády finančního kapitálu, hrozící redukcí reálné ekonomiky na pouhou „*bublinu ve víru spekulací*“. Ve 30. letech jako protilek doporučoval „*euthanasii rentiérů*“. Ostatně lásku k penězům a jejich hromadění, jakož i ziskový motiv, řadí k nejodpudivějším aspektům kapitalismu vůbec. Keynes se však vždy držel iluzí o racionálnější, řízeném, kapitalismu. Pro soudobý globální kapitalistický systém je však zřejmě postupující parazitní financionalizace již natolik důležitá, že „*euthanasie rentiérů*“ nelze dosáhnout bez rozloučení se samotným kapitalismem.

Prameny

(příspěvek je popularizačním shrnutím, a proto je uváděna pouze literatura v jazyce českém)

Foster, J. B.; Magdoff, F.: *Velká finanční krize. Příčiny a následky.* Všeň, Grimmus 2009.

Keynes, J. M.: *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz.* Praha, ČSAV 1963.

Keynes, J. M.: *Ekonomické důsledky míru.* Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2004.

Koderová, J.; Sojka, M.; Havel, J.: *Teorie peněz.* Praha, ASPI 2008.

Krugman, P. R.: *Návrat ekonomické krize.* Praha, Vyšehrad 2009.

Loužek, M. (ed.): *Šedesát let od smrti Johna Maynarda Keynesa. Sborník textů.* CEP č. 50/2006. Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku 2006.

Sirůček, P.: Nezaměstnanost očima teoretické ekonomie - historický exkurz. Praha, ČMKOS. *Pohledy. Revue pro politiku, ekonomii, sociologii a historii*, 2000, roč. VIII, č. 5, s. 1 - 2.

Sirůček, P.: Fungování trhu práce v učebnicovém pojetí moderní standardní ekonomické teorie. Praha, ČMKOS. *Pohledy. Revue pro politiku, ekonomii, sociologii a historii*, 2001, roč. IX, č. 1 - 2, s. 18 - 20.

Sirůček, P.: Velká krize 30. let a dnešek (několik poznámek a souvislostí). *Marathon*, 91, 2009, roč. 13, č. 6, s. 3 - 13.

Sirůček, P.: Český keynesiánek a jeho recepty na Velkou krizi 30. let (recenze a rozbor knihy Macek, J.: *Cesta z krize.* Praha, Jan Laichter 1935. 192 s.). *Marathon*, 93, 2010, roč. 14, č. 1, s. 3 - 12.

Sirůček, P. a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy).* Slaný, Melandrium 2007.

Sirůček, P.; Heczko, S.: Globalizace - vybrané teoretické aspekty. *Ekonomie a Management*, 2006, roč. IX, č. 4, s. 32 - 49.

Sojka, M.: *John Maynard Keynes a současná ekonomie.* Praha, Grada Publishing 1999.

(Staro) nové jevy kapitalistické globalizace

Pavel Sirůček, Stanislav Heczko

Text je přehledovým a popularizačním shrnutím části studie „Civilizační problémy 21. století a jejich rizika“ a využívá materiálů Centra strategických a teoretických studií.

Soudobé krize a globalizace

Dnešní svět je zasažen globální krizí ekonomickou, finanční, sociální, politickou, ekologickou či kulturní, krizí ideologií i hodnot aj. Popisy a vysvětlení příčin bývají odlišné, ale nesmí být přehlíženo zakotvení v globálním, ekonomicko-sociálním a politickém rámci. A tímto je globální kapitalismus. Jeho krize je všeobecná, strukturální i systémová. Nelze však podceňovat možnosti kapitalismu adaptovat se. Soudobé krize jsou mnohorozměrné, s kořeny ve vlastnickém uspořádání a plně potvrzují objektivní nevyhnutelnost krizového vývoje za kapitalismu. Mění se přitom role hlavních globálních hráčů, určujících hybných sil i možnosti globální aj. regulace. Diskutuje se i úloha národních států, kdy však tyto globální kapitál stále potřebuje. Minimálně na „*znárodnění privátních ztrát a reprivatizace zisků*“.

Soudobá globalizace mnohé modifikuje, boří řadu mýtů i stereotypů, leč při zachování platnosti obecných zákonitostí kapitalismu. Včetně koncepce všeobecné krize, cyklických krizí z nadvýroby či znaků imperialismu. Nebezpečně postupuje oligarchizace politických a ekonomických struktur Západu. I aktuální krize nutno vsadit do rámce ambivalentních, multidimenzionálních, procesů globalizace, probíhajících diferencovaně na různých úrovních, kdy dochází k propojování a růstu závislostí i asymetriím a rozpornostem. Krize slouží přitom jako nástroj zvyšování zisků. Sílí varování před hrozbou spekulacních bublin se strategickými surovinami atd. Ve světle krizových reálií mnozí konstatují, že neoliberalní globalizace je již za zenitem. Dynamika akcelerující globalizace se v posledních letech zpomaluje. Dochází ke „*drolení*“ oficiální globalizace. Její apologeti i mecenáši sice stupňují tlaky, ale protiproudy (deglobalizace, glocalizace) či anti- a alterglobalizační hnutí opět sílí. Hledá se alternativa.

V krizi se ocitla sama neoliberalní doktrína. Hovoří se o konci tzv. Washingtonského konsensu, kdy však jde pouze o zdánlivý odvrát od liberální politiky. Volný trh (a soukromé vlastnictví) obecně zůstává nezpochybnitelnou modlou a světoví vůdci již ani nezakrývají, že globalizaci chápou coby synonymum pro liberalizaci. Přitom nejen finanční krize jsou jejím důsledkem, a to především propojenosti a diktátu kapitálových trhů. Pragmatický požadavek regulovaného kapitalismu tudíž (obdobně jako před II. SV) načas zřejmě zvítězí. I v rovině teorie a praxe vystupuje do popředí nový eklektický konsensus (např. u monetárních politik). Problémy regulace ale zůstávají otevřené. Včetně otázek odklonu od extrémních deregulací, nevyvážené liberalizace obchodu, stále nedostatečné regulace a kontroly finančních toků a institucí (včetně stínového bankovníctví), prohlubování politické i ekonomické demokracie, iluzí o návratu keynesovských receptů či zatím nemožného obrátu k trvalé udržitelnosti atd.

Jádro globalizace spočívá v technologicko-ekonomické sféře a má dopady na ostatní subsystemy, které obvykle zaostávají. Globalizace je i mocnou ideologií („*globalismus*“). Je dynamickým a nerovnovážným fenoménem, nabývajícím na intenzitě od 60., resp. 80. let. Jde o další fázi procesů na různých úrovních, s různou intenzitou probíhajících odpradáva. Cca od 90. let akceleruje a problémy dokumentují omezenost neoliberalních dogmat a tržně-kapitalistického rámce. Rozpory v těchto mantinelech dlouhodobě udržitelné již nejsou. Víze socialistické budoucnosti ale nenastane automaticky a bez adekvátního subjektu systémových změn. Od 90. let je globalizace charakterizována dominancí nadnárodních společností, postupující liberalizací a rozevíráním nůžek mezi bohatstvím a chudobou. Efekty ziskově orientované globalizace vedou k prohlubování nerovnoměrností. Rozdíly zesilují migrace, vyostřují se sociální konflikty a hledají se další cesty řešení problémů s vývojem míry zisků. Globální problémy jsou provázány a vyostřují se nebezpečí „*globální smrti lidstva*“.

Naplnila se četná varování před financizací a kasinovým charakterem globálního kapitalismu, stále parazitnějšího a militantnějšího. Došlo ke zřetězení řady ekonomických bublin, kdy specifčnost krizí - ve srovnání s předchozími periodickými - ztěžuje odhady. Sílí tendence kapitalismu k totalitě a tento již nemusí nijak skrývat svou podstatu a sobectví, neboť zmizel protitlak socialistického tábora. Došlo k porušení relativní rovnováhy mezi prací a kapitálem oproti poválečnému období, směrem k jednoznačné dominanci kapitálu. Krize mají chronický charakter a v českých reáliích je též důležitý i souběh vnějších a vnitřních faktorů. Narůstající rozpory umocňuje anonymita vlastnictví nebo např. institucionalizované investování. Politika neoliberalismu deregulacemi uvolnila pravidla a znovu ustavuje primát financí. Tyto politiky umožňují expanzi a globalizaci kapitálu usilujícího o globální moc.

Mění se postavení hlavních globálních hráčů (vícepolární či možná bezpolární svět, vzestup Číny, resp. zemí BRIC, propady Evropy i USA, včetně možné dedolarizace světové ekonomiky, krize a hrozící kolaps Západu, jeho ostrá krize hodnot, včetně vyprázdňování ideologií, diktátu politické korektnosti atd.). Dnešní turbulence jsou přitom vázány na tzv. formační krizi spojenou s doběhem dlouhé deprese v rámci IV. K-vlny. Počátky této formační krize, resp. její předehry možno spojovat s událostmi let 1989, 1991, 1998, 1999, 2001, 2003 či možná až 2008. Rozpad socialistické soustavy ekonomicky však prospěl Západu a nástup krize se oddálil. Roky 2001-02 byly ve znamení recese ve světové ekonomice, obnova růstu v letech 2003-05 vyvolala iluze o možném nástupu nové dlouhodobé expanze. Přichází však první globální finanční krize a později i třetí světová hospodářská krize, přirovnávaná k létům 1929-33, která stále ještě není u konce. Sociální, politický a ekonomický vývoj je dnes silně nejednoznačný a plný protitrendů. Není tudíž jasné, s jakým kataklyzmatem bude zlom či vyvrcholení dnešní formační krize spojeno. A zda k dlouhodobějšímu vzestupu (tj. rostoucí fázi V. K-vlny) v globálním měřítku vůbec dojde. Objevují se scénáře „*refeudalizace*“ vývoje, chaosu, rozpadu EU či USA, otevřená je otázka globálních klimatických změn atd. O budoucnosti rozhodne i to, jakými způsoby budou řešeny aktuální ekonomické aj. obtíže.

Dekáda protikladů

Na období 2000-10 lze nahlížet různě. Německý pohled *Der Spiegelu* hovoří o „*ztracené dekádě*“ (včetně „*globální blbě nálady*“ přenesené z USA na celý Západ, problémů EU a EURO, vážné krize spojené s Lisabonskou smlouvou, nárůstu byrokratické a deficitní demokracie v EU). Americkou optiku reprezentuje *Time* s termínem „*pekelné desetiletí*“ (včetně traumatu 11. září, vysilujících válek, série ekonomických krachů a splasklých bublin, roztržky s Evropou, finanční krize, problémů dolaru, recese, „*obamománie*“, ale i desiluzí z fiktivních „*změn*“). Jiné studie zdůrazňují růst propojenosti a informovanosti světa, rozšíření liberálně-kapitalistické svobody, ale též i nerovnoměrnosti rozdělení bohatství, posuny moci a peněz ze Západu na Východ a částečně i ze Severu na Jih (země BRIC, „*Chimerika*“ atd.). Opomíjen nebývá světový terorismus (a kontroverzní války s ním), parazitní financionalizace světa a „*znárodnění bankrotu kapitalismu*“, mnohdy i neudržitelnost stávajícího konceptu kvantitativního růstu a plýtvání, příběh globálních klimatických změn a další vážná ohrožení.

K hlavním deseti trendům vývoje období 2000-10 lze např. řadit: nárůst financionalizace světa, rozvoj integračních procesů, rozmach mezinárodní migrace, multikulturitu, multireligiozitu, zpomalení liberalizace mezinárodního obchodu, růst cen surovin a potravin, rostoucí nerovnoměrnost sociálního a ekonomického vývoje, návrat zbrojení a válek, morální relativismus (*S. Heczko*). A prognóza deseti klíčových trendů na léta 2010-20 od stejného autora? Nástup globálních klimatických změn, prohlubování globálních problémů, krizový vývoj světové ekonomiky, hrozba islamizace Evropy a světa, hrozba nárůstu pravicového extremismu, pokračování militarizace a válek, boje a války o zdroje, krize sociálního státu, postmoderní krize politiky a morálky, rostoucí vliv Číny, Brazílie, Indie a Ruska.

Další autoři (*J. Sedlák* aj.) pro období počátku 21. století zdůrazňovali: 1) degradaci životního prostředí (včetně kosmu, plýtvání s přírodními zdroji a jejich ničení), demografickou explozi na Jihu, šíření nemocí a závislosti na drogách; 2) rozvoj výrobních sil, techniky a lidského kapitálu, včetně nových nadějí, ale i hrozeb; 3) proměny ve výrobních vztazích a v hospodářské politice, včetně pojetí role státu; 4) procesy v politické a právní nadstavbě, ve sféře vojenské a bezpečnostní (prosazování globální administrativy, parlamentu a soudů, zároveň snahy o posilování regionálních seskupení, EU, NAFTA, vnitrostátní regionalizace, lokalizace, záchrana národní i jiné identity, rodící se globální občanská společnost s různou orientací) a 5) posuny v ideologické nadstavbě, v náplni médií, možnosti i hrozby Internetu aj.

Podle vzoru západních prognostiků (a jejich spíše populárnějších prací) byl učiněn taktéž pokus o formulaci deseti „*megatrendů vývoje 2000-10*“. Jednalo se o: 1) opožděný a pozvolnější nástup kvalitativně nových technologií, resp. specifičnost nového dlouhodobého K-cyklu; 2) ohrožení globální stability zostřením globálních problémů; 3) prohlubování nerovnoměrností vývoje, globalizace chudoby a silící odpor proti stávající neoliberalní podobě globalizace; 4) rozšíření deregulovaného trhu do všech částí světa a nepřekročitelné mantinely při prosazování trvalé udržitelnosti; 5) vyprázdňování velkých politických ideologií v čele s dříve dominantním liberalismem a bezradnost tradiční levice i pravice; 6) ohrožení plynoucí z praxe tzv. univerzálních lidských práv, multikulturalismu, politické korektnosti a pozitivní diskriminace; 7) krize člověka a absence adekvátního subjektu systémových změn; 8) počátek konce hegemonie jediné globální supervelmoci; 9) postupné drolení evropské integrace a další propad Evropy; 10) pozvolný a zřejmě neodvratný nástup Číny, pokračující nárůst významu asijského regionu a počátek nového obrození Ruska (*P. Sirůček*).

Naplnění výše naznačených trendů je možno též posuzovat různou optikou. Jednotlivé tendence a jevy spolu úzce souvisejí, jsou hluboce ukotveny ve fundamentech globálního kapitalistického systému a jejich platnost se neomezuje pouze na končící desetiletí. Je zřejmé kontinuita, ale v řadě aspektů též diskontinuita, s vývojem na konci 20. století. Nutno zdůraznit fenomén akcelerující soudobé globalizace, narůstající krizi její neoliberalní

podoby, zesilování nerovnoměrností světového vývoje a zatím marné hledání realistických alternativ. Řada zostřujících se rozporů, včetně mnohorozměrných krizí, dlouhodoběji v rámci tržně-kapitalistických soukromovlastnických mantinelů řešitelná, ani udržitelná, již není. Sociální, politický i ekonomický vývoj je dnes přitom nejednoznačný a plný protitrendů. Stále otevřený zůstává již dlouho očekávaný nástup dlouhodobé expanze V. K-cyklu. A to včetně tzv. formační krize spojené s doběhem IV. dlouhé vlny, její předehry, možných mezikrizí atd.

Soudobou globalizaci možno nazírat taktéž jako další etapu ve vývoji kapitalismu, po předmonopolním, monopolním a státně monopolním stadiu. Diskutuje se o „*globálním kapitalismu*“ či o „*ultraimperialismu*“ jako jeho politické nadstavbě. S dalším datováním globalizace přichází J. Keller. Upozorňuje, že globalizace je někdy mylně datována příliš brzy (antika, 19. století), jindy zase příliš pozdě (60. či 80. léta 20. století). Ve skutečnosti odlišuje její dvě fáze. První začíná po II. SV a v 50. a 60. letech probíhá v režii západních států, které se orientují na vývoz zboží a dovoz surovin z rozvojových zemí. Což zajišťuje zaměstnanost ve vyspělých zemích i umožňuje financování sociálního státu. Druhá fáze začíná po roce 1970 a v 70. a 90. letech probíhá již nikoli v režii západních států, nýbrž pod diktátem nadnárodních společností. Ekonomický vývoj zde působí proti zájmům sociálního státu, korporace praktikují přesuny výroby do třetích zemích, kde jsou nízké mzdy, dožadují se daňových prázdin a různých dotací. Postupně tak soukromý zájem pohlcuje veřejný sektor.

První fázi globalizace lze ztotožnit se státně monopolním kapitalismem a druhou s „*globálním kapitalismem*“. Naznačený vývoj ve druhé etapě dovoluje formulovat hlavní tři možné cesty dalšího vývoje: 1) návrat k etatistickému modelu, 2) pokračující kolonizaci veřejného sektoru soukromým zájmem korporací s následnou „*refeudalizací*“ společnosti a rostoucím vlivem mafiánských struktur a 3) spojení těch, kdož sdílejí společnou nejistotu, spojenou s neoliberalní formou globalizace (snaha o alternativní, kooperativní globalizaci aj.).

Prameny:

(další prameny lze nalézt též v jiných textech autorů, a to i na stránkách *Marathonu*)

Heczko, S.: *Nástin interdisciplinární analýzy cyklického vývoje tržních ekonomik. Doktorská disertace.* Praha, FNH VŠE v Praze 2003. Dostupné z <http://lko.nazory.cz>.

Heczko, S.; Sirůček, P.: Dlouhé vlny (Kondratěvovy cykly) a revoluce. In: Formánek, M. (ed.): *Revoluce a reformy. Sborník materiálů.* Praha, Pražská rada KSČM 1998, s. 46 - 56.

Sirůček, P.: Standardní a nestandardní přístupy k ekonomickým cyklům (vybrané problémy). *Politická ekonomie*, 2001, roč. XLIX, č. 1, s. 109 - 126.

Sirůček, P.: Nové aspekty globalizace aneb megatrendy 2000 - 2010. *Marathon*, 2004, roč. 8, č. 5, s. 3 - 10.

Sirůček, P.: Teorie inovací J. A. Schumpetera a její rozpracování F. Valentou. *Ekonomie a Management*, 2005, roč. VIII, č. 3, s. 6 - 13.

Sirůček, P.: Dlouhé vlny, inovace, globalizace. *Marathon*, 76, 2007, roč. 11, č. 5, s. 2 - 35.

Sirůček, P.: Historické mezníky zkoumání ekonomických cyklů. *Marathon*, 75, 2007, roč. 11, č. 4, s. 2 - 13.

Sirůček, P.: Inovační přístup k dlouhým vlnám. Bratislava, Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV 2007. *Ekonomický časopis*, 2007, roč. 55, č. 1, s. 54 - 68.

Sirůček, P.: Rozpory a perspektivy globalizace. *Marathon*, 74, 2007, roč. 11, č. 3, s. 3 - 16.

Sirůček, P.: Nekapitalistická vize ve světle soudobé globalizace a dlouhých vln. In: Kolektiv autorů (Látal, I. (ed.)): *Socialismus pro 21. století.* Sborník statí. Praha, Futura 2008, s. 59 - 76.

Sirůček, P.: Postkapitalistické perspektivy ve světle soudobé globalizace a dlouhých vln. *Marathon*, 80, 2008, roč. 12, č. 2, s. 2 - 14.

Sirůček, P.: Dimenze a perspektivy soudobé globalizace. Příspěvek na seminář *Duchovní a další dimenze soudobé globalizace* konaný v Českých Budějovicích 25. 4. 2009. České Budějovice, TF JČU 2009. In: *Marathon*, 92, 2009, roč. 13, zvláštní číslo, s. 21 - 28.

Sirůček, P.: Krize podle Krugmana (recenze, rozbor a doplnění textu Krugman, P.: *Návrat ekonomické krize.* Praha, Vyšehrad 2009. 168 s. ISBN 978-80-7021-984-3). *Marathon*, 91, 2009, roč. 13, č. 6, s. 25 - 40.

Sirůček, P.: Příčiny a následky finanční krize ve světle (staro) nových jevů globalizace (recenze a doplnění k publikaci Foster, J. B.; Magdoff, F.: *Velká finanční krize: příčiny a následky.* Všeň, Grimmus 2009, 160 stran). *Marathon*, 90, 2009, roč. 13, č. 5, s. 19 - 28.

Sirůček, P.: Velká krize 30. let a dnešek (několik poznámek a souvislostí). *Marathon*, 91, 2009, roč. 13, č. 6, s. 3 - 13.

Sirůček, P. a kol.: *Hospodářské dějiny a ekonomické teorie (vývoj-současnost-výhledy).* Slaný, Melandrium 2007.

Sirůček, P.; Heczko, S.: Globalizace - vybrané teoretické aspekty. *Ekonomie a Management*, 2006, roč. IX, č. 4, s. 32 - 49.

Sirůček, P.; Heczko, S.: Socialismus ve světle globalizace. *Alternativy*, prosinec 2006, roč. 9, č. 26, s. 20 - 28.

3. Recenze

Plytká „nádej“

Pavel Sirůček

Albert, M.: *Naša nádej: Život bez kapitalizmu*. Bratislava, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov 2009 (plus dotisk 2010). 224 s. ISBN 978-80-8061-382-2. Cena na Slovensku EUR 6,61 (Sk 199,13). Rozpätí ceny u nás CZK 173 - 192 (bez poštovného) .

Úvodem se autor následujících řádků omlouvá za ryze subjektivní a velmi příkré hodnocení. Nicméně trvá na tom, že je zcela na místě a nikoli nemístně přehnané. Od knihy opravdu příliš neočekával, leč skutečnost byla ještě mnohem, mnohem tristnější. Odmysleme si samozřejmě marketingově nabubřelé hodnocení publikace, ale i tak... Pokud má být tento pozoruhodně plytký blábol opravdu „brilantní analýzou“ čehosi a „promyšlenou alternativou“ soudobého globálního kapitalismu, tak je to se západní tzv. levicovější společensko-vědní frontou ještě daleko horší, než jak se to již dlouho jeví. Ideové pusto-prázdnost, hodnotová neukotvenost, totální nevědomost a často nejhlubší neznalost nejen nezákladnějších kategorií, mechanismů a faktů. Kontraproduktivní liberální snění, resp. idealistické blábolení. Zmatená metodologie-nemetodologie v duchu dnes tak oblíbené postmoderní koláže z kontextu vytrhaných myšlenek jiných. Povrchní pel-mel vydávaný za fundovanou vědeckou analýzu. Samozřejmě banality jsou prezentovány coby velké vědecké objevy a převratné revoluční vize. Naivní a prostinké. Na úrovni pseudohumanistického rozjímaní nemístně sebevědomého studenta (možná i upřímně, spíše ale hraně rozhořčeného), který toho mnoho nenastudoval, ani nepochopil. A ani nechce mocné dnešního světa příliš naštvat. Provokace, leč vždy v mezích korektnosti. P.S. I propagandistické brožurky sekt na vymývání mozků jsou psány vědeckěji a fundovaněji.

Autor bezmála dvaceti knih

Američan Michael Albert je již na titulu oslavně představován coby „autor teórie o participatívnej ekonomike (parecone)“. Radikalizoval se v 60. letech na univerzitě a zapojil se do hnutí proti vietnamské anabázi. V roce 1977 spoluzakládá radikální vydavatelství *South End Press*, později zakládá alternativní časopis *Z Magazine*, dále *The Z Media Institute* a stránku *ZNet* (www.zmag.org), „kde dodnes pokračuje vo svojej práci“ (rec. publ. s. 223). Zapojil se do aktivit rozličných politických a společenských hnutí. Má jít o dlouholetého a „zasloužilého“ aktivistu, novináře a politického i ekonomického teoretika. Publikoval o historii a hlavně o „stratégii a víziách sociálnych zmien“ (dtto). Je autorem osmnácti knih, představovaná publikace nese číslo 17. Seznam jeho dosud vyšlých knih je uváděn na s. 224.

V anotaci od příslušného slovenského vydavatelství na příslušných www stránkách je text velice sebevědomě a poněkud nesoudně avizován několika větami začínajícími slovy: „Dielo jedného z najoriginálnějších mysliteľov dneška prináša premyslenú ekonomickú alternatívu súčasnému kapitalizmu ...“. Zmíněn je taktéž kontext probíhající dnešní „nejhlubší krize kapitalismu za posledních 80 let“ (parafrázováno do češtiny). Některá doporučení autora prý vynívají sice poněkud utopicky a nerealisticky, nicméně množství „jeho názorů, návodů a postřehů je velmi úspěšně uplatnitelných a aplikovatelných také v dnešním ekonomickém systému“ (dtto). „Okrem toho dielo prináša brilantnú ekonomicko-politickú analýzu súčasného sveta a jeho sprístupnenie (predovšetkým) odbornej verejnosti zásadným spôsobom oživí spoločensko-vedný diskurz na Slovensku“ (tamtéž).

Samozřejmě anotace neopomíjí pochvalná slova tzv. levicové mega-pop-star N. A. Chomskyho na adresu knihy uváděná na zadní straně přebalu („... hodnotný a provokativní náčrt modelu vedoucí k vyšší míře svobody a spravedlnosti“). Spolu s dalšími pěti kladnými vyjádřeními, resp. doporučeními z celého světa. Pro úplnost dodejme, že originál „*Realizing Hope: Life Beyond Capitalism*“ vyšel v roce 2006 (London & New York, Zed Books).

Co sedmnáctá Albertova brožura obsahuje?

Mnoho toho fakticky není - skutečný obsah by se dal pohodlně vměstnat do jediného článku. Nicméně po úvodu však následuje plných osmnáct dále členěných kapitol, seznam literatury a rejstřík. Seznam pramenů je však překvapivě poměrně skromný a především nepříliš reprezentativní. Např. Marx v něm nefiguruje vůbec, pouze jeden titul od Engelse a jakýsi www odkaz na cosi o Trockém a Leninovi. Především však značně

překvapivě není uváděna ani jedna z ostatních knih samotného autora. Je to překvapivě dvojnásob ve světle toho, že z textu čtenář nabývá velmi silného dojmu, že je automaticky předpokládána znalost dalších Albertových děl (v čele s koncepcí parecon) coby naprostá samozřejmost. Rejstřík je obsáhlý, s mnoha hesly. Škoda jen toho, že po nalistování příslušné stránky se povětšinou o dané kategorii či problému nic podstatného nedozvídáme.

Na řadě míst textu čtenáře dokonce napadá, zda-li si autor z něho nedělá legraci. A zda-li zmatenou tříšť často naprostých banalit a samozřejmostí s naprosto vážnou „vědeckou“ tváří nemíni jako nějakou svéráznou recesi či jako knižní happening. A nebo snad M. Albert předpokládá, že úroveň všech čtenářů po celém světě nutně musí být pod úrovní polodebility?

Stručný *Úvod* nastoluje celou řadu „velkých“ otázek pro soudobé lidstvo. Jistá hlubší logika se sice matně vytušit dá, nicméně jde spíše o jakési (pseudo)intelektuální výkřiky. Závěrem jsou alespoň explicitně deklarovány dva základní cíle knihy. Za prvé, indikovat širší sociálně-ekonomické rámce participativní ekonomiky a podnitit čtenáře k porovnání ekonomických vizí a strategií s dalšími oblastmi společenského života. A konečně za druhé, provokovat a informovat o návrzích, „*ktoré sú hodné vízie a stratégie ...*“ (s. 11). Zhodnocení, jak publikace oba hlavní cíle naplňuje rádi přenecháváme trpělivému čtenáři.

I. kapitola „*Participatívna ekonomika (parecon)*“ velmi stručně a velmi zkratkovitě představuje koncepci nové participativní ekonomiky - mlhavou vizi parecon. Má jít o návrh beztržního hospodářského systému - o teorii, která má být alternativní ke kapitalismu, tržnímu socialismu a centrálně plánovanému hospodářství (resp. reálnému socialismu). „*Participatívna ekonomika je svojím spôsobom návrhom na stanovenie rozhodujúcich prvkov postkapitalistického hospodárstva*“ (s. 13). Ekonomickou vizi tzv. parecon vytvořil M. Albert (spolu s R. Hahnelem), a věnoval jí vícero knih. Tato vize staví na spravedlivosti, solidaritě, různosti a samosprávě. Vedle ekonomických aspektů v ní zaujímají důležitou místo taktéž např. rodové otázky a přibuzenství, obdobně jako společenství či komunální struktury.

Stejně jako další kapitoly je i první členěna na mnoho krátkých částí. Některé z nich jsou přitom pouze několikrátádkové. Text je psán populárnější formou a má zřejmě být přístupný nejširší čtenářské obci. Čtivostí však neoplývá. Kvalitu slovenského překladu si autor recenze netroufá hodnotit. Na mnoha místech textu jsou uváděny kratší citace z děl různorodých autorů (namátkou od A. Smitha, J. S. Milla, přes anarchisty, A. Einsteina a jiné fyziky, až po M. Friedmana, méně známé žurnalisty či nejrůznější agitátory a agitátorky za lepší zítřky). Bohužel ale vždy bez bližší konkretizace stránek děl uváděných až v závěru celé knihy v seznamu pramenů. A jde nezřídka o citace poněkud (či značně) vytržené z kontextu.

V rámci první kapitoly je mělce charakterizován kapitalismus, za jehož základní znak je označeno soukromé vlastnictví. Dále podniková dělba práce, na jejímž základě se uskutečňují autoritativní rozhodnutí. A v neposlední řadě i trh. Albert bez bližší argumentace nadhazuje moralizující zásadní závěr, že: „*Kapitalizmus je ... surová ekonomika, ekonomika bez srdce, hanby a citu ... V každom prípade ... l'udstvo si zaslúži lepšiu ekonomiku*“ (s. 15).

Úplně jiné hodnoty má vysněná participativní ekonomika. Její pilíře se mají opírat o solidaritu (coby „první hodnotu dobré ekonomiky“), rozličnost („související s pokrokem v možnostech výběru pro budoucí generace“), rovnost a samosprávu. Zde text též (a vlastně především) odkazuje na podrobnější specifikaci na stránkách www.parecon.org. V této práci samotné se totiž o vymezení uvedených hodnot čtenář nic podstatnějšího nedozvídá. Stejně jako v celé knize autor používané kategorie blíže necharakterizuje, nikterak nekonkretizuje a zůstává v rovině mlhavých deklamací a snových vizí. A argumenty mnohdy neuvádí žádné či pouze neuspořádaně, v povrchní rovině a stojící na vodě. Ekonomická ani politologická či sociologická aj. hlubší fundace veškerá žádná. Přitom je mnohem silnější i přesvědčivější při kritice některých aspektů soudobého kapitalismu než při úvahách o alternativě. M. Albert se obvykle omezuje na pouhá konstatování vysněných principů, která mají podpořit četné citace. V tomto duchu taktéž zmiňuje i instituce parecon (zaměstnanecké a spotřebitelské rady) a participativní plánování. I trpělivější čtenář se přitom poněkud ztrácí při kritice trhu a centrálního plánování v kontextu problematiky rozdělování. Argumentace a text jsou zmatené a není zcela jasné, jaké hodnoty a pozice vlastně autor zastává. Zastává-li vůbec nějaké.

II. kapitola „*Politický systém*“ operuje, mimo jiné, s konceptem tzv. parpolity (participativní politiky) a jejím vztahem k parecon. Hledání politické vize je přitom spojeno s kritikou a odmítáním „*leninizmu*“ (coby diktatury proletariátu) i též parlamentní demokracie (západní „*štyl „elektorálnej demokracie“ ...*“ - s. 36). Leckteré kritické postřehy jsou sice občas i inspirativní, ale celkově se čtenář o skutečné (a uskutečnitelné) alternativě vlastně mnoho nedozvídá. Vlastně vůbec nic. Pouze se musí obtížně a obvykle nezáživně prokousávat spoustou rádobyeconomických a rádobypolitologických „mouder“, často však spíše banalit.

„*Přibuzenstvo*“ je název **III. kapitoly**, která se věnuje proměnám vztahů mezi muži a ženami, vztahů mezi různými generacemi, mezi homosexuály a heterosexuály, otázkami „*emancipované sexuality*“ etc. Autor sní a mudruje nad údajnou revolucí v přibuzenských vztazích v nové společnosti. Parecon má vymýtit sexistické vztahy, které jsou „vniřně spjaté s patriarchálním systémem“. Opět je řada kritických postřehů o negativním vlivu kapitalismu v uvedených oblastech zajímavá a místy i trefná, leč Albert slavně objevuje Ameriku nikoli ani podruhé, ale minimálně podesáté. Výsledkem je nevábná koláž genderově i politicky (hyper)korektních výstupů feministických ideologů (a hyperkorektně samozřejmě dodejme, že samozřejmě též ideoložek), liberálních

(pseudo)humanistů, anarchistů a některých poznatků marxistů aj. - maximálně však na úrovni podprůměrně vedeného kursu dřívějšího VUMLu.

IV. kapitola nese pojmenování „*Spoločnosť*“ a přináší něco málo „kulturních vizí“ a povrchních a plytkých úvah o rasách, rasismu (a parecon) i o náboženství a levici. Odmítání násilné kapitalistické globalizace (včetně moralizujícího, leč i opatrně krotkého, odsouzení „*kapitalistické pažravosti*“) a podpora globální spravedlnosti cestou implementace parecon do mezinárodních vztahů je námětem **V. kapitoly** („*Internacionalizmus*“). Obdobně jako v mnoha dalších částech (vlastně ve všech, kromě pár konkrétnějších pasáží v závěrečných kapitolách) není přitom vůbec zmíněno, jak se k „ráji“ parecon dostat, nebo alespoň přiblížit. Osvícením a prozřením pažravých „kapitalistických globalizátorů“? Transformací globálního (neo)liberálního kapitalismu? A co subjekt změn? Bude to „pareconský“ nový člověk nově převychovaný k samosprávě pomocí zaměstnaneckých a spotřebitelských rad? Či disidenti?

Uvedené násobně platí též pro **VI. kapitolu** „*Ekológia*“. Autor čtenáře přesvědčuje (nejenom tady si ovšem mohl dát s argumentací trochu více práce) o necitlivosti kapitalismu k životnímu prostředí. A následně o tom, že participativní ekonomika bude užitečnější a mnohem citlivější. Mimořádně půvabná je poslední věta této kapitoly: „*Ak by mohli ostatné biologické druhy hlasovať, určité by hlasovali za parecon*“ (s. 90). Takže cestou k parecon bude zřejmě demokratické hlasování veverek, pampelišek a dalších zvířátek i rostlinek. Moc hezká představa. Pohádkově krásná. Obdobně to má být též v oblastech vědy, techniky a technologie, jak vypráví **kapitola VII.** („*Veda/Technológia*“). „Nečekaně“ bude parecon podporovat vědy mnohem lépe a zdravěji, včetně nových orientací základního výzkumu. Vše dokumentováno na řadě prostinkých příkladů a citacemi např. A. Einsteina. Fajn. Ale co dál?

Čím vyšší číslo kapitoly, tím je text rozmělněnější a plytší. Autor dokola a nudně opakuje pořád to samé a čtenář se nemůže ubránit dojmu mnohokráté „nastavované kaše“. Jen aby to vydalo na další knihu. S řadou tezí sice přemýšlivější a kritičtější čtenář jistě může i souhlasit. I námětu k přemýšlení má dost. Nicméně faktický obsah celé publikace by se dal bohatě vměstnat do jednoho populárnějšího článku v rozsahu např. filosofických rozjímání v příloze *Práva Salon*. Na 224 stran (a možná, že i plných 18 knih) je toho však zoufale málo.

Tedy již pouze telegraficky: **VIII. kapitola** („*Výchova a vzdelávanie*“), **IX. kapitola** („*Umenie*“), **X. kapitola** („*Žurnalistika*“), **XI. kapitola** („*Šport*“), ani **XII. kapitola** („*Kriminalita*“) nepřinášejí nic převratně objevného, ani úplně nového. Obsahují převážně velmi krotkou kritiku stávajícího systému. A samozřejmě koncepci parecon velmi obecně a velmi neurčitě aplikovanou i do uvedených sfér společenského života. Parecon totiž jistojistě - na rozdíl od kapitalismu - zajistí zcela plnohodnotné vzdělání pro všechna naše dítky, umožní tvořivěji a svobodněji pracovat umělcům všeho druhu, včetně malířů či žurnalistů, překoná omezenost mrzkých kapitalistických médií a mnohem kvalitněji se v něm bude sportovat též vrcholovým i dalším sportovcům. A v neposlední řadě v parecon samozřejmě nikdo nebude profitovat z kriminality, neboť přece: „*Parecon je spravodlivá ekonomika*“ (s. 145). Ještě tak vědět, co vlastně ten parecon je, a jak se k němu dostat. Což ovšem brožurka příliš neřeší.

Dtto vlastně platí též pro pasáže zbývající. Tudíž pro **XIII. kapitolu** „*Otázky*“, **XIV.** „*Stratégia*“, **XV.** „*Marxizmus*“, **XVI.** „*Anarchizmus*“, **XVI.** „*Ašpirácie*“ a konečně i pro závěrečnou **XVIII. kapitolu**, spiklenecky pojmenovanou „*Disent*“. Nové, intelektuálně hodnotné myšlenky, vždy podněcují vznik dalších nových myšlenek. Některé „intelektuální úlohy“, které vzejdou z pareconských výzev má nastolovat **XIII. kapitola**. Text se točí kolem honosných kategorií typu „*vyčlúpnutie jadra pareconskej analýzy*“ (s. 147) neba třeba „intelektuálních inovací“ a „alternativ na doplnění pareconských vizí“ atd. atd. Avšak ani při opakovaném podrobném čtení není vůbec jasné, co tímto chtěl Albert sdělit. Možná, že cílem bylo pouze slovním průjmem vyplnit další kapitolu. Samozřejmě, že možná je i nedostatečná intelektuální výbava autora recenze. Možné (a možná, že velmi pravděpodobné) je i to, že slovenský překladatel nešťastně sáhl právě k této Albertově knize a nikoli k jeho práci jiné.

XIV. kapitola se konečně dostává k úsilí dopracovat se k „dobré ekonomice“, kdy ale za tímto „... *se skrývá veľa aspektov*“ (s. 152). A následuje odkaz na Albertovu knihu „*Moving Forward*“, která má participativní ekonomiku rozebírat ve vztahu k detailním strategickým otázkám. A na text R. Hahnela „*Economic Justice and Democracy*“, která též údajně zkoumá strategické problémy parecon a „*navyše to robí v historických súvislostiach*“ (s. 152). V závěrečném seznamu literatury však figuruje pouze druhý z doporučených textů.

V představované knize se tzv. strategie omezuje pouze na konstatování a zdůraznění toho, že „*pareconské hnutie bude v procese nastol'ovania dobrej ekonomiky klásť veľký dôraz na budovanie zamestnaneckých a spotrebiteľských rád, ktoré sa v širokom rámci a v priebehu viacerých rokov angažujú do vytvárania progresívneho vedomia svojich členov vyúsťujúceho do samosprávy*“ (s. 152). A bude nutný boj s „*protireformnými štruktúrami*“ (dtto). Zde se konečně objevují i zmínky o konkrétnějších návrzích typu nutnosti boje za zlepšení pracovních podmínek či za snížení vojenských výdajů a zvýšení výdajů sociálních. Má jít však pouze a jen o „*predohru*“ k cílům konečným. A tím má být beztřídní parecon společnost. Krátkodobé požadavky a cíle mají vést pouze na půl cesty mezi kapitalismem a beztřídní společností, kterou je systém „*koordinátorizmus*“ (s. 154). V zápase o konečné vítězství je nutná vytrvalost, která „*musí priniesť ovocie*“ (s. 159), a proto ani není důvodu k pesimismu. Ale nesmíme přitom opomenout „*generovať trajektóriu aktivizmu*“

...“ (s. 158). K dalším velkým „objevům“ náleží namátkou např. „revoluční“ zjištění, že na mezinárodní tržní výměně vydělává ten, kdo do ní vstupuje s největším množstvím kapitálu (s. 69), o tom, že instituce „dobré ekonomiky“ by měly dbát též o spravedlnost, a to i v globálním měřítku (s. 71 a jiné) či třeba o tom že, bankéři a byrokraté jsou zodpovědní za politiku ... A nebo, že kapitalistická ekonomika na vše nahlíží prizmatem zisku (s. 88). Vskutku převratné novinky!

K posledním kapitolám přistupoval autor recenze již dopředu s krajní nedůvěrou a nechutenstvím. A proto se omezí pouze na konstatování, že: rozsáhlá **XV. kapitola** naznačuje vztahy „*mezi participativnou ekonomikou a teoriou a strategií sociální demokracie, leninismu, trockizmu a moderného marxizmu*“ (s. 160). **XVI. kapitola** se věnuje parecon a anarchismu a **XVII. kapitola** má zkoumat parecon a širší levicové perspektivy. Nebudme nespravedlivě zaujatí a připusťme, že místy zde text hlavu a patu má, a že M. Albert se této problematice zřejmě věnuje déle a nesporně i něco přečetl a promyslel. Zmatenost v pojmech a liberálně-idealisticko-humanistické snění však přetrvává i zde. Kapitola poslední (**XVIII.**) připomíná, že společnosti parecon nekončí historie, a že to není „*ani koniec disentu*“ (s. 204).

V závěrečném hodnocení možno připustit jistou osvětovou funkci knihy, která určité náměty ke kritickému zamyšlení přináší. Pouze však ve velmi omezené, a místy i karikované, míře. A je silnější v kritice, než v nabídce realistické alternativy. Leč ani v kritice některých aspektů kapitalismu však nejde do hloubky a nedoceňuje jeho soukromovlastnické, tržní a třídní fundamenty. Na základě četby (vyčerpávající a neplodné) této knihy Michaela Alberta rozhodně nelze nazvat „brilantním analytikem“, a ani označení za vizionáře na místě není.

Taktéž i ve srovnání s tuzemskými sborníky typu „*Socialismus pro 21. století*“ (Látal, I. (ed.), Praha, Futura 2008, ISBN 978-80-86844-35-0) nebo provokativními „hellerovskými“ koncepcemi samosprávy (např. „*Bojíte se socialismu?*“, Heller, J., Nežil, F. a kol., Příbram, Periskop 2007, ISBN 978-80-87077-01-6) působí Albertův text značně prostince, velmi krotce a převelice naivně. Idealistické snění cestou k sociálně spravedlivější budoucnosti není.

P.S. Ostatně, kam vede plácání prázdné slámy ukázkově prokázaly sněmovní volby, které pro „levici“ i levici znamenaly pravé Waterloo. Parafrázována skoroklasika: Přátelé z Lidového domu zřejmě udělali chybu. Kdepak? Řadu strategických (namísto voleb připustili referendum o jedné osobě, zcela nepromyšlený pád vlády, kampaň příliš v režii zahraničních rádců ...). V kombinaci se změnou orientace veřejnoprávní televize, rejem PR aj. agentur a fatální absencí kritického myšlení, především u mladších, to bohatě stačilo. Ukázala se děsivá síla manipulativních praktik mediokracie, v čele s televizí. Do sítě reklam chycená obětí stádově koupí a radostně zkonsumuje úplně všechno. Včetně strašení řeckým scénářem z úst těch, co dluhy způsobili nejvíce. Včetně podnikatelských projektů naservírovaných coby seriózní politické strany. V naivní víře ve změnu volič volí baviče z talkshow. Namísto idejí prázdnota a neukotvenost hodnot i lidí. A jakpak dlouho si jiná strana - s cílem systémové přeměny - vystačí s gigantickým alibismem, že volby vlastně neúspěchem ani nejsou? A to v časech globální mnohorozměrné krize, nejhlubší od 30. let? To se lidé práce mají u nás opravdu ještě tolik dobře? Též zřejmě ano a sociální zkušenost je nepřenositelná. Nicméně hlavní příčinou je neviditelnost, ztráta tahu na branku, absence přitažlivé vize, ideová vyprázdňenost jdoucí ruku v ruce s pokryteckým úprkem od myšlenek k destruktivnímu pragmatismu a zbaběle objektivistické tzv. vědeckosti. Citelný deficit silných osobností. Bezzubá a nudná kampaň zaměřená na přesvědčené. Naprostá rezignace na protestní hlasy. Totální nedoceňování konzervativních a národních aspektů. Ustrašené kompromisnictví, přehnaná tzv. státotvornost v marné snaze vlichotit se médiím. O tragikomickém omlouvání, sebezničujících snahách o tzv. modernizaci či o absenci personální sebereflexe fiaska ani nemluvě. A ostatně privatizace ČT je nyní - i pro radikálnější levici - úkolem No. 1. A co společný postup se Suverenitou?

4. K otázce konstituování vzdělanostní společnosti

The New Knowledge-based economic growth model for developing countries

Nargiza Kayumova

Worldwide factor-based economic growth trends are reaching their upper-bound limits. Developed countries have been showing significantly low per-capita income growth rates comparing to emerging economies. The research develops open-economy New Growth Model according to which economic growth is stimulated by domestic knowledge production and/or knowledge splits from abroad. The proposed model concludes that the long run steady state per-capita income augmentation rests on growth rates of human capital.

Key words: growth, knowledge, model, economic, labor

Following fundamental theories, knowledge-based economic growth model for Uzbekistan will take the look of: $Y_t = F(K_t, L_t, Knowledge_t)$

where K and L - amounts of available *capital* and *labor*, *knowledge*, is the measure of accumulation of knowledge in economy at year t . The model will distinguish from classical ones with three distinct economic characteristics (CER, 2004):

1. Concreteness - knowledge is either created or not.
2. Non-excludability - once knowledge is created, it is available for everyone.
3. Non-rivalry - knowledge does not end when someone consumes it because it is information good.

The non-rivalry feature of knowledge makes this input possess increasing returns to scale implying to the possibility that country's economic growth can be unlimited. However, in reality, creation of knowledge is limited by the factors of production of knowledge, in turn. Following assumptions are made:

- > There is K and L amount of capital and labor available in country. The labor refers to workers who do *not* create knowledge, but uses it only.
- > H represents the human capital - skilled labor and they are the creators of knowledge in economy.
- > Economy is divided into two parts: production of goods-services and production of knowledge.
- > f - fraction. If, $f_K K$ amount of capital is used in knowledge production, $(1-f_K)K$ amount of capital is used in production of goods and services. Similar intuition applies to L and H .
- > Both sector productions follow Cobb-Douglas production function.

Output Production Sector

$$Y_t = [(1-f_K)K_t]^\alpha [(1-f_H)H_t]^\beta [(1-f_L)L_t]^{1-\alpha-\beta} \quad (1)$$

where $0 < \alpha < 1$, $0 < \beta < 1$, $\alpha + \beta < 1$,

Knowledge Production Sector

$$A_t = [f_K K_t]^a [f_H H_t]^b [f_L L_t]^c A_t^\theta \quad \text{where } 1 \geq a \geq 0, 1 \geq b \geq 0, 1 \geq c \geq 0, 1 \geq \theta \geq 0 \quad (2)$$

The human capital, unlike knowledge, is assumed to be excludable that one participating in output production cannot simultaneously be involved in knowledge production. Available knowledge A_t is used by $(1-f_t)L_t$ labor in output production, reflecting the first assumption made. Whereas, $f_H H_t$ fraction of human capital produces new knowledge using capital, labor and available knowledge at time t .

Open economy national accounting identity for Uzbekistan is $Y_t = C_t + I_t + G_t + NX_t$.

At time t , sY_t fraction of income is saved, hence, $(1-s)Y_t$ is consumed: $Y_t = (1-s)Y_t + I_t + G_t + NX_t$.

For simplicity, G_t is excluded from the model. Rearranging:

$$I_t = AK_t = sY_t - NX_t = sY_t - eY_t = (s-e)Y_t \quad (3)$$

$$\Delta K_t = \frac{\partial K_t}{\partial t}$$

refers to amount of capital formulated within t^{th} time. Last equation states that dt change of investment in both human capital and physical capital is dependent on exogenous savings and foreign trade of Uzbekistan. The

reason why NX is not excluded from the model like government expenditure is that foreign trade of Uzbekistan is the source of foreign knowledge splits into economy, thus, accelerate knowledge accumulation and/or human capital expansion. In long run steady state, net capital outflow is assumed to formulate e portion of national income.

For further simplification, depreciation of both physical capital (K) and human capital (H) is zero. While labor and human capital grow at constant n and m respective rates:

$$\Delta L_t = \frac{\partial L_t}{\partial t} n L_t \quad (4)$$

$$\Delta H_t = \frac{\partial H_t}{\partial t} m H_t \quad (5)$$

Output Production Sector

By inserting (1) into (3):

$$\begin{aligned} \Delta K_t &\equiv \frac{\partial K_t}{\partial t} = (s - e) [(1 - f_K) K_t]^\alpha [(1 - f_H) H_t]^\beta [A_t (1 - f_L) L_t]^{1 - \alpha - \beta} = \\ &= (s - e) (1 - f_K)^\alpha (1 - f_H)^\beta (1 - f_L)^{1 - \alpha - \beta} K_t^\alpha H_t^\beta A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta} \end{aligned}$$

Letting g_{K_t} represent growth rate of K_t :

$$\begin{aligned} g_{K_t} &= \frac{\Delta K_t}{K_t} = \frac{(s - e) (1 - f_K)^\alpha (1 - f_H)^\beta (1 - f_L)^{1 - \alpha - \beta} K_t^\alpha H_t^\beta A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta}}{K_t} = \\ &= (s - e) (1 - f_K)^\alpha (1 - f_H)^\beta (1 - f_L)^{1 - \alpha - \beta} K_t^{\alpha - 1} H_t^\beta A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta} \end{aligned}$$

Denoting $q = (s - e) (1 - f_K)^\alpha (1 - f_H)^\beta (1 - f_L)^{1 - \alpha - \beta}$ growth of K becomes:

$$\begin{aligned} g_{K_t} &= q K_t^{\alpha - 1} H_t^\beta A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta} = q K_t^{\alpha - 1} H_t^\beta A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta} K_t^\beta K_t^{-\beta} = q (K_t^{\alpha - \beta - 1} A_t^{1 - \alpha - \beta} L_t^{1 - \alpha - \beta}) (H_t^\beta K_t^{-\beta}) = \\ &= q \left(\frac{H_t}{K_t} \right)^\beta \left(\frac{A_t L_t}{K_t} \right)^{1 - \alpha - \beta} \end{aligned}$$

Taking the natural logarithms of both sides:

$$\begin{aligned} \ln g_{K_t} &= \ln \left[q \left(\frac{H_t}{K_t} \right)^\beta \left(\frac{A_t L_t}{K_t} \right)^{1 - \alpha - \beta} \right] = \ln q + \beta \ln \left(\frac{H_t}{K_t} \right) + (1 - \alpha - \beta) \ln \left(\frac{A_t L_t}{K_t} \right) = \\ &= \ln q + \beta \ln \left(\frac{H_t}{K_t} \right) + (1 - \alpha - \beta) \ln \left(\frac{A_t L_t}{K_t} \right) \end{aligned}$$

When output production sector reaches long-run steady states, change in capital accumulation must be zero. Therefore:

$$\begin{aligned} \Delta g_{K_t} &= \frac{\partial \ln g_{K_t}}{\partial t} = \frac{\partial \ln q}{\partial t} + \beta \left(\frac{1}{H_t} \frac{\partial H_t}{\partial t} - \frac{1}{K_t} \frac{\partial K_t}{\partial t} \right) + (1 - \alpha - \beta) \left(\frac{1}{A_t} \frac{\partial A_t}{\partial t} + \frac{1}{L_t} \frac{\partial L_t}{\partial t} - \frac{1}{K_t} \frac{\partial K_t}{\partial t} \right) = \\ &= \beta (g_{H_t} - g_{K_t}) + (1 - \alpha - \beta) (g_{A_t} + g_{L_t} - g_{K_t}) = \beta (m - g_{K_t}) + (1 - \alpha - \beta) (g_{A_t} + n - g_{K_t}) \end{aligned}$$

In steady state, long-run, growth of K in time t is zero as in Solow's model. Thus:

$$\begin{aligned} \beta (m - g_{K_t}^*) + (1 - \alpha - \beta) (g_{A_t}^* + n - g_{K_t}^*) &= 0 \\ \beta m - \beta g_{K_t}^* + g_{A_t}^* + n - g_{K_t}^* - \alpha g_{A_t}^* - \alpha n + \alpha g_{K_t}^* - \beta g_{A_t}^* - \beta n + \beta g_{K_t}^* &= 0 \end{aligned}$$

$$\beta m + g_{K_t}^* (\alpha - 1) + g_{A_t}^* (1 - \alpha - \beta) + n(1 - \alpha - \beta) = 0$$

$$g_{K_t}^* = \frac{(g_{A_t}^* + n)(1 - \alpha - \beta)}{(1 - \alpha)} + \frac{\beta}{(1 - \alpha)} m$$

or

$$g_{K_t}^* = \frac{(1 - \alpha - \beta)}{(1 - \alpha)} g_{A_t}^* + \frac{(1 - \alpha - \beta)}{(1 - \alpha)} n + \frac{\beta}{(1 - \alpha)} m$$

Growth of physical capital therefore *positively* related to growth of knowledge, growth of population and growth of human capital.

Knowledge Production Sector

Using (2) above, growth of knowledge in within time t is given by:

$$\begin{aligned} g_{A_t} &= \frac{\Delta A_t}{A_t} = \frac{[f_K K_t]^a [f_H H_t]^b [f_L L_t]^c A_t^\theta}{A_t} = [f_K K_t]^a [f_H H_t]^b [f_L L_t]^c A_t^{\theta-1} = \\ &= f_K^a f_H^b f_L^c K_t^a H_t^b L_t^c A_t^{\theta-1} \end{aligned}$$

Taking natural logs from both sides:

$$\begin{aligned} \ln g_{A_t} &= \ln(f_K^a f_H^b f_L^c K_t^a H_t^b L_t^c A_t^{\theta-1}) = \ln(f_K^a f_H^b f_L^c) + \ln(A_t^{\theta-1}) + \ln(K_t^a) + \ln(H_t^b) + \ln(L_t^c) = \\ &= (\theta - 1) \ln(A_t) + a \ln(K_t) + b \ln(H_t) + c \ln(L_t) \end{aligned}$$

To find the steady state for the knowledge accumulation in the economy, the time-differentiated growth of knowledge is equated to zero. *It is also assumed that knowledge will no more grow when economy reaches its long run steady state*¹.

$$\begin{aligned} \frac{\partial \ln g_{A_t}}{\partial t} &= \frac{\partial [(\theta - 1) \ln(A_t) + a \ln(K_t) + b \ln(H_t) + c \ln(L_t)]}{\partial t} = \\ &= (\theta - 1) \frac{\partial \ln(A_t)}{\partial t} + a \frac{\partial \ln(K_t)}{\partial t} + b \frac{\partial \ln(H_t)}{\partial t} + c \frac{\partial \ln(L_t)}{\partial t} = \\ &= (\theta - 1) \frac{\partial A_t}{A_t \partial t} + a \frac{\partial K_t}{K_t \partial t} + b \frac{\partial H_t}{H_t \partial t} + c \frac{\partial L_t}{L_t \partial t} = 0 \end{aligned}$$

Because $\frac{\partial X_t}{X_t \partial t}$ represent the growth of X_t within time period of t :

¹ This assumption is based on the intuition that in the steady state depreciation of human capital will be equal to investment into human capital. Therefore, as human capital is assumed to be the creator of knowledge, no change in level of human capital means no change in the knowledge base level of any economy.

$$(\theta - 1)g_{A_t}^* + ag_{K_t}^* + bm + cn = 0$$

or

$$g_{A_t}^* = \frac{a}{1-\theta} g_{K_t}^* + \frac{b}{1-\theta} m + \frac{c}{1-\theta} n$$

Determining Steady State Knowledge Level

To define the steady state of knowledge level in an open economy, equation (7) is entered into (8) instead of steady-state-level of capital:

$$g_{A_t}^* = \frac{a}{1-\theta} \left[\frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m \right] + \frac{b}{1-\theta} m + \frac{c}{1-\theta} n$$

$$g_{A_t}^* - \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* = \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} n + \frac{c}{1-\theta} n + \frac{a}{1-\theta} \frac{\beta}{(1-\alpha)} m + \frac{b}{1-\theta} m$$

$$g_{A_t}^* \left[1 - \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} \right] = n \left[\frac{c}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} \right] + m \left[\frac{b}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{\beta}{(1-\alpha)} \right]$$

formulating the right side of the equation:

$$g_{A_t}^* \left[1 - \frac{a}{1-\theta} \left(1 - \frac{\beta}{1-\alpha} \right) \right] = g_{A_t}^* \left[1 - \frac{a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right] = g_{A_t}^* \left[\frac{1-\theta-a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right]$$

Note that in (1) and (2) $0 < a < 1$, $0 < p < 1$, $a + p < 1$ and $a > 0$, $b > 0$, $c > 0$, $\theta > 0$ represents the income of their respective factors of production in both: output and knowledge sectors. Here, *it is assumed that $1 - \theta - a > 0$ that total income of $f_k K$ and A_t^e in the production A_t knowledge within t period of time is less than 1*. The intuition behind this assumption is that income of factors used in *knowledge-production sector* of economy is measured not in monetary terms but *in terms of knowledge produced*, just as incomes of factors used in *output production sector* are measured *in terms of output produced*. From the discreteness feature of knowledge, knowledge is either produced or not produced and knowledge is produced by *human capital*. Available knowledge and capital themselves cannot create new knowledge. Therefore, if $1 - \theta - a$ is negative or equal to zero, no income in terms of knowledge created is left for human capital and labor used in knowledge-sector which contradicts general intuition. $1 - \theta - a$ and $1 - \theta$ are therefore taken to be positive:

$$g_{A_t}^* = n \frac{\left[\frac{c}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} \right]}{\left[\frac{1-\theta-a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right]} + m \frac{\left[\frac{b}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{\beta}{(1-\alpha)} \right]}{\left[\frac{1-\theta-a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right]}$$

$$\frac{\left[\frac{c}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} \right]}{\left[\frac{1-\theta-a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right]} = \varphi_1 \quad \frac{\left[\frac{b}{1-\theta} + \frac{a}{1-\theta} \frac{\beta}{(1-\alpha)} \right]}{\left[\frac{1-\theta-a}{1-\theta} + \frac{\beta}{1-\alpha} \frac{a}{1-\theta} \right]} = \varphi_2$$

$$\varphi_1 > 0 \quad \varphi_2 > 0$$

$$g_{A_t}^* = n\varphi_1 + m\varphi_2$$

So, model concludes that knowledge accumulation in open economy is positively related to both population growth and human capital growth.

Complete Model

Economic well being of nation is settled on country's output growth level. Derivation of the complete model entails showing growth rate in Y (1) resulting from steady state growth rates of knowledge.

$$\begin{aligned} \ln Y_t &= \ln \left\{ (1-f_K)K_t \right\}^\alpha \left\{ (1-f_H)H_t \right\}^\beta \left\{ A_t(1-f_L)L_t \right\}^{1-\alpha-\beta} \} = \\ &= \ln \left\{ (1-f_K)K_t \right\}^\alpha + \ln \left\{ (1-f_H)H_t \right\}^\beta + \ln \left\{ A_t(1-f_L)L_t \right\}^{1-\alpha-\beta} = \\ &= \alpha \ln(1-f_K) + \alpha \ln K_t + \beta \ln(1-f_H) + \beta \ln H_t + \ln A_t^{1-\alpha-\beta} + \ln(1-f_L)^{1-\alpha-\beta} + \ln L_t^{1-\alpha-\beta} = \\ &= \alpha(1-f_K) + \alpha \ln K_t + \beta(1-f_H) + \beta \ln H_t + (1-\alpha-\beta) \ln A_t + (1-\alpha-\beta) \ln(1-f_L) + (1-\alpha-\beta) \ln L_t \end{aligned}$$

Output growth rate within time t can be found by differentiating relative t :

$$\begin{aligned} g_{Y_t} &= \frac{\partial \ln Y_t}{\partial t} = \frac{\partial [\alpha(1-f_K)]}{\partial t} + \frac{\partial [\alpha \ln K_t]}{\partial t} + \frac{\partial [\beta(1-f_H)]}{\partial t} + \frac{\partial [\beta \ln H_t]}{\partial t} + \frac{\partial [(1-\alpha-\beta) \ln A_t]}{\partial t} + \\ &+ \frac{\partial [(1-\alpha-\beta) \ln(1-f_L)]}{\partial t} + \frac{\partial [(1-\alpha-\beta) \ln L_t]}{\partial t} = 0 + \alpha \frac{\partial K_t}{K_t \partial t} + 0 + \beta \frac{\partial H_t}{H_t \partial t} + (1-\alpha-\beta) \frac{\partial A_t}{A_t \partial t} + \\ &+ 0 + (1-\alpha-\beta) \frac{\partial L_t}{L_t \partial t} = \alpha g_{K_t} + \beta m + (1-\alpha-\beta) g_{A_t} + (1-\alpha-\beta) n \end{aligned}$$

Restating that g_K , m , g_A and n characterize growth rates of physical capital, human capital, knowledge and population at time t , respectively.

$$g_{Y_t} = \alpha g_{K_t} + \beta m + (1-\alpha-\beta) g_{A_t} + (1-\alpha-\beta) n \quad (10)$$

By substituting steady state capital growth (7) into (10):

$$\begin{aligned}
g_{Y_t}^* &= \alpha \left[\frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m \right] + \beta m + (1-\alpha-\beta)g_{A_t} + (1-\alpha-\beta)n = \\
&= \alpha g_{A_t}^* \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + (1-\alpha-\beta)g_{A_t} + \alpha n \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + (1-\alpha-\beta)n + \alpha m \frac{\beta}{(1-\alpha)} + \beta m = \\
&= g_{A_t}^* \left[\frac{\alpha(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + (1-\alpha-\beta) \right] + n \left[\frac{\alpha(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + (1-\alpha-\beta) \right] + m \left[\frac{\alpha\beta}{(1-\alpha)} + \beta \right] = \\
&= g_{A_t}^* \left[\frac{\alpha(1-\alpha-\beta) + (1-\alpha-\beta)(1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] + n \left[\frac{\alpha(1-\alpha-\beta) + (1-\alpha-\beta)(1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] + m \left[\frac{\alpha\beta + \beta(1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] = \\
&= g_{A_t}^* \left[\frac{(1-\alpha-\beta)(\alpha+1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] + n \left[\frac{(1-\alpha-\beta)(\alpha+1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] + m \left[\frac{\beta(\alpha+1-\alpha)}{(1-\alpha)} \right] = \\
&= g_{A_t}^* \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + n \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} + m \frac{\beta}{(1-\alpha)}
\end{aligned}$$

Following the discrete growth model of Shodiyev (2009), per-capita growth rate is the difference between g_{Y_t} and n :

$$\begin{aligned}
g_{Y_t}^* - n &= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m - n = \\
&= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \left[\frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} - 1 \right] n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m = \\
&= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \left[\frac{1-\alpha-\beta-1+\alpha}{(1-\alpha)} \right] n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m = \\
&= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \left[\frac{-\beta}{(1-\alpha)} \right] n + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m = \\
&= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m - \frac{\beta}{(1-\alpha)} n
\end{aligned}$$

Knowledge Based Growth Model

Steady State Per Capita Income Growth

$$g_{Y_t}^* = \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)} g_{A_t}^* + \frac{\beta}{(1-\alpha)} m - \frac{\beta}{(1-\alpha)} n \quad (11)$$

Model predicts that in the long run economic growth is positively correlated to the speed of knowledge accumulation and growth of human capital and negatively affected by the growth of population, *ceteris paribus*.

By replacing g_{A_t} in (11) with (9): $g_{A_t}^* = n\varphi_1 + m\varphi_2$ where $\varphi_1 > 0$ and $\varphi_2 > 0$

$$\begin{aligned}
\text{Per Capita } g_{y_t}^* &= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)}(n\varphi_1 + m\varphi_2) + \frac{\beta}{(1-\alpha)}m - \frac{\beta}{(1-\alpha)}n = \\
&= \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)}n\varphi_1 + \frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)}m\varphi_2 + \frac{\beta}{(1-\alpha)}m - \frac{\beta}{(1-\alpha)}n = \\
&= m \left[\frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)}\varphi_2 + \frac{\beta}{(1-\alpha)} \right] + n \left[\frac{(1-\alpha-\beta)}{(1-\alpha)}\varphi_1 - \frac{\beta}{(1-\alpha)} \right] = \\
&= m \frac{\varphi_2(1-\alpha-\beta) + \beta}{(1-\alpha)} + n \frac{\varphi_1(1-\alpha-\beta) - \beta}{(1-\alpha)}
\end{aligned}$$

Human Capital Growth Economic Model

Per Capital

$$g_{y_t}^* = \chi^* m + n \frac{\varphi_1(1-\alpha-\beta) - \beta}{(1-\alpha)}$$

This model is a complementary for the knowledge-based growth model developed and exposes that increase in human capital will result in increase in per capita income within open economy in the long run, other things being equal. The sign of coefficient of the population growth is WIUT 2009 20 dependent on the trade-off: as higher population growth will result in higher knowledge accumulated within the economy and more knowledge-base will, in turn, increase economic well-being as showed. At the same time, increase in population lowers the income per capita. Therefore, net affect of population growth is the difference between its indirect positive affect and direct negative impact on GDP per capita.

Many research opportunities exist within the scope of Knowledge Economics because it is a recently developing phenomenon. By the performance of this research, however, future researchers are highly encouraged to check the impacts of depreciation of human capital on both knowledge-based economic growth rates and conclusive policy implications. Moreover, similar research can be undertaken for the time-series data of Uzbekistan that would create more Uzbekistan-specific conclusions. It would also be interesting to calculate KI, KEI and pillar indices by means of linear regression econometric models and compare the results with those of KAM of World Bank. On the other hand, knowledge indices can be normalized on the same manner of KAM as of time-series data of Uzbekistan on each variable. Finally, future researches are strongly advised to be concentrated on *each* pillar of knowledge economy *separately*, which will create more concrete and precise conclusions and policy recommendations regarding each pillar in order to accelerate Uzbekistan's transition to knowledge based economy.

Bibliography

ADAMS D. James, 1990. *Fundamental Stocks of Knowledge and Productivity Growth* [online] The Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 4 (Aug., 1990), pp. 673-702 Published by: The University of Chicago Press Available from: <http://www.jstor.org/stable/2937764> Accessed: October 25, 2008

CENTRE OF EFFECTIVE ECONOMIC POLICY, 2006. "Uzbekistan Economy : Statistical and Analytical Review" [online]

Available from: www.ceep.uz/publications

Accessed: 12 April 2007

CENTER for ECONOMIC RESEARCH of UZBEKISTAN, 2004. *Knowledge Economics and Its Implication on Uzbekistan*. Tashkent: CER Publishing.

CORTRIGT J., 2001. *New Growth Theory, Technology and Learning: A practitioner's Guide*. USA: Inpresa Co.

INDEXMUNDI, 2009. *Countries: Population Growth Rates and GDP Per Capita at \$PPP* [online]

Available from: <http://indexmundi.com/g/r.aspx?t=0&v=24&l=en> Last Accessed: May 1, 2009

- JONES A., 2002. *Macroeconomic Analysis: Endogenous Growth: Romer Model* [online] Available from: www.hull.ac.uk/php/ecskrb/M_ANALYSES/Romermodel-6.ppt
Last Accessed: October 25, 2008
- KAMILOV I., CER, 2008. *WIS process in Uzbekistan: building framework for partnership and cooperation* [online] Available from:
<http://www.google.com/search?client=opera&rls=en&q=W.I.S.+of+Uzbekistan&sourceid=opera&ie=utf-8&oe=utf-8>
Last Accessed: January 12, 2009
- MANKEW G., 2003. *Macroeconomics*. The United States: New York
- ROMER M. Paul, 1990. *Endogenous Technological Change* [online]
The Journal of Political Economy, Vol. 98, No. 5, Part 2: The Problem of Development: A
Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems (Oct., 1990), pp. S71-S102
Published by: The University of Chicago Press
Available from: <http://www.jstor.org/stable/2937632>
Accessed: October 26, 2008
- ROMER M. Paul, 1993. *Ideas and Things: the Concept of Production is Being Retooled* [online] The Economist. (September 11, 1993) F70(3)
Available from: www.theeconomist.com/search&romer%growththeory1993archive. Accessed: October 24, 2008
- STATISTICS Org., 2008. *Knowledge Economy Index Indicators* [online] Available from: http://kei.publicstatistics.net/KEI%20D5_1.pdf Last Accessed: January 6, 2009
- UNESCO, 2008. *Knowledge Economy (Report established by: Prof. Tursun Shodiev Chairholder, WIUT)* [online] Available from:
http://portal.unesco.org/education/en/files/57625/12198249965uzbekistan%2B_735_.pdf
Last Accessed: January 12, 2009
- WIKIPEDIA ORG., 2008. *Knowledge Economics* [online]
Available from: www.wikipedia.org/economics/knowledge-basedeconomics/
Accessed: October 25, 2008.
- WORLD BANK, *Building Knowledge Economics* [online]
Available from: <http://siteresources.worldbank.org/KFDLP/Resources/461197-1199907090464/BuildingKEbook.pdf>
Accessed: October 26, 2008
- WORLD BANK, 2008. *KI and KEI Indexes* [online] Available from:
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/EXTUNIKA/M/0,,contentMDK:20584278~menuPK:1433216~pagePK:64168445~piPK:64168309~theSitePK:1414721,00.html>
Last Accessed: January 6, 2009
- WORLD BANK, 2008. *Key variables used to calculate knowledge economy index* [online] Available from:
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/EXTUNIKA/M/0,,contentMDK:20588132~menuPK:1453369~pagePK:64168445~piPK:64168309~theSitePK:1414721,00.html>
Last Accessed: January 12, 2009
- WORLD BANK, 2008. *Knowledge Assessment Methodology* [online] Available from:
<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/WBIPROGRAMS/KFDLP/EXTUNIKA/M/0,,menuPK:1414738~pagePK:64168427~piPK:64168435~theSitePK:1414721,00.html> Last Accessed: January 12, 2009
- WORLD BANK, 2008. *Knowledge Assessment Methodology and Knowledge Economy Index KNOWLEDGE FOR DEVELOPMENT PROGRAM* [online] Available from:
http://siteresources.worldbank.org/INTUNIKAM/Resources/KAM_v4.pdf Last Accessed: January 15, 2009
- WORLD BANK, 2008. *Towards a knowledge economy in Central Asia* [online] Available from:
[http://www.wiut.uz/wp/wpcontent/uploads/2008/05/Knowledge%20Eco%20conference%20\(May%2015,%202008\)%20_%20Eng.pdf](http://www.wiut.uz/wp/wpcontent/uploads/2008/05/Knowledge%20Eco%20conference%20(May%2015,%202008)%20_%20Eng.pdf)
Last Accessed: January 12, 2009

Nargiza Kayumova, PhD in Economics, Uzbekistan

5. Pracovní materiály k teorii redistribučních systémů

Nové v teorii redistribučních systémů

Radim Valenčík a kol.

Úvodní poznámka

Důležitým výsledkem při rozpracování teorie redistribučních systémů dosaženým v poslední době bylo ujasnění jednoho z konkrétních cílů, který lze ve zjednodušené podobě (tak, aby bylo zřejmé, o co jde) ve stručnosti formulovat takto: **Rozpracovat model toho, "co je vidět", aby na pozadí něj bylo možné identifikovat to, "co je skryto a skrýváno"**. (Postup prací lze sledovat na www.vsfs.cz/?id=1046, kde je archiv podkladových materiálů Teoretického semináře EPS-SI, v rámci kterého pracuje i tým zabývající se teorií redistribučních systémů.)

Z tohoto hlediska lze mj. odpovědět i na otázku proč právě elementární redistribuční systém (tak jak byl popsán) je tím správným „čtecím modelem“. Je v něm totiž popsáno vše důležité, které je „viditelné“, zejména:

1. Tvorba koalic.
2. Viditelná „neřest“ – diskriminace hráče.
3. Dilema mezi vlastním prospěchem a úspěchem celého systému.

Na pozadí tohoto „dění“ lze identifikovat skryté jevy, např.:

- Působení sociálních sítí a skrytých křížových koalic, tj. koalic mezi různými redistribučními sítěmi a od nich se odvíjejících sociálních sítí (nutno ovšem rovněž identifikovat mechanismy jejich tvorby).
- Paralelní redistribuční hry.
- Replikace struktur šířících se prostřednictvím komunikace (tj. tzv. memplexů).
- Morfologie struktur založených na vzájemném krytí, tj. struktur, které vznikají tím na základě různé informovanosti hráčů o jednání těch hráčů, které poškozují ostatní.

(K uvedeným fenoménům blíže viz materiály na www.vsfs.cz/?id=1046.)

Pochopení role modelu elementárního redistribučního systému jako „čtecího prizmatu“ vedlo k nutnosti upřesnit popis chování hráčů v elementárním redistribučním systému, zejména vyjádřit proces vyjednávání a samotnou (v tomto případě nekooperativní) hru v explicitním tvaru. Ukazuje se, že jde o velmi náročný úkol, jehož řešení vedlo k obnažení řady otázek, které byly do té doby nereflexovány. K jejich odhalení (a tím i odhalení „skrytých předpokladů“) významně přispěli matematicky fundovaní členové týmu a jejich kritické připomínky poukazující na vágnosti řady tvrzení, která se do té doby zdála být samozřejmá.

Na základě toho se podařilo dát první, zatím ještě velmi nedokonalý popis procesu vyjednávání. Prezentujeme jej mj. i proto, abychom získali náměty, které by vedly k jeho zdokonalení. Pokud bude mít čtenář zájem o upřesnění či výklad jednotlivých prvků prezentovaného popisu, rádi mu vyhovíme.

Model vyjednávání v redistribučních systémech (pracovní, zatím nedokonalá podoba)

Pokusme se navrhnout velmi obecný model vyjednávání, který bude možno následně konkretizovat formou různých omezení. Současně budeme klást důraz na to, abychom upozornili na případná omezení obecnosti.

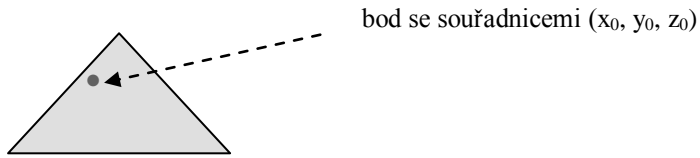
Nechť máme hráče A, B, C a množinu výplat ohraničenou redistribuční plochou, tj.:

$$x + y + z \leq a + b + c - \eta \cdot R(x; y; z)$$

Nechť následující trojúhelník představuje trojrozměrnou množinu všech možných výplat hráčů ležících na redistribuční ploše a pod ní.

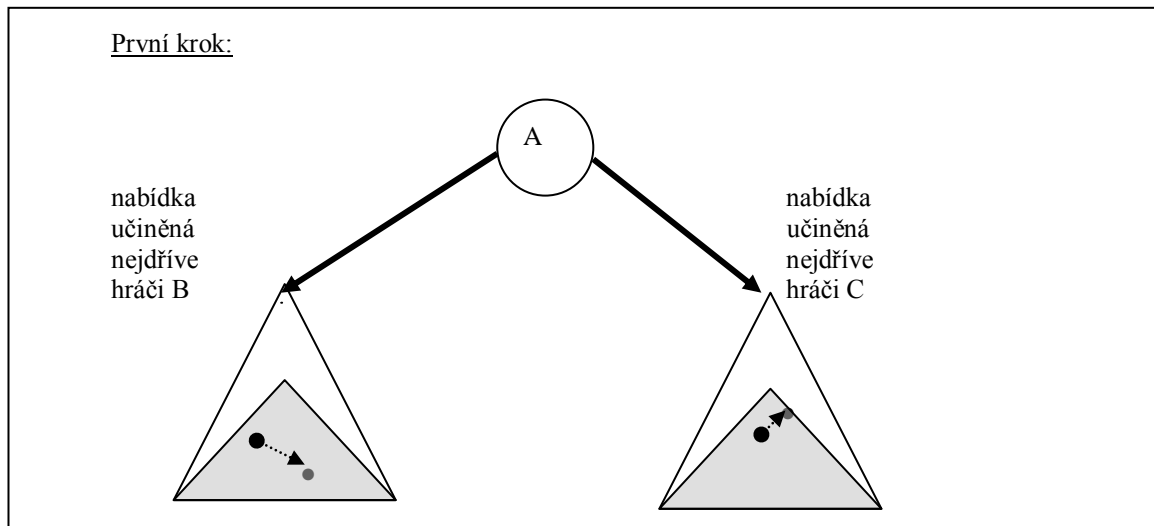
Nechť na tahu je určitý hráč (bez omezení obecnosti např. A, obecně bychom mohli označit X_1, X_2, X_3 - některý z hráčů A, B, C) a je zadáno nějaké výchozí rozdělení výplat (x_0, y_0, z_0) .

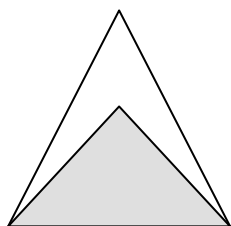
Můžeme uvažovat několik alternativ:

1. Hráč A může učinit nabídku jednomu z hráčů:
 - hráči B,
 - hráči C.
2. Hráč A může učinit nabídku oběma hráčům současně.

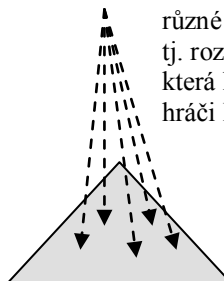
V dalším budeme prozatím uvažovat pouze první případ, tj. kdy hráč může učinit nabídku jednomu či druhému hráči, přičemž čeká na jeho odpověď.

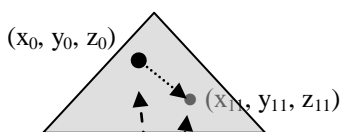
K tomu ještě vysvětlení použitých symbolů:

znamená, že hráč A může navrhnout kterékoli rozdělení v daném prostoru (vyznačeném šedě)

různé návrhy, tj. rozdělení rozdělení, která lze navrhnout hráči B či C

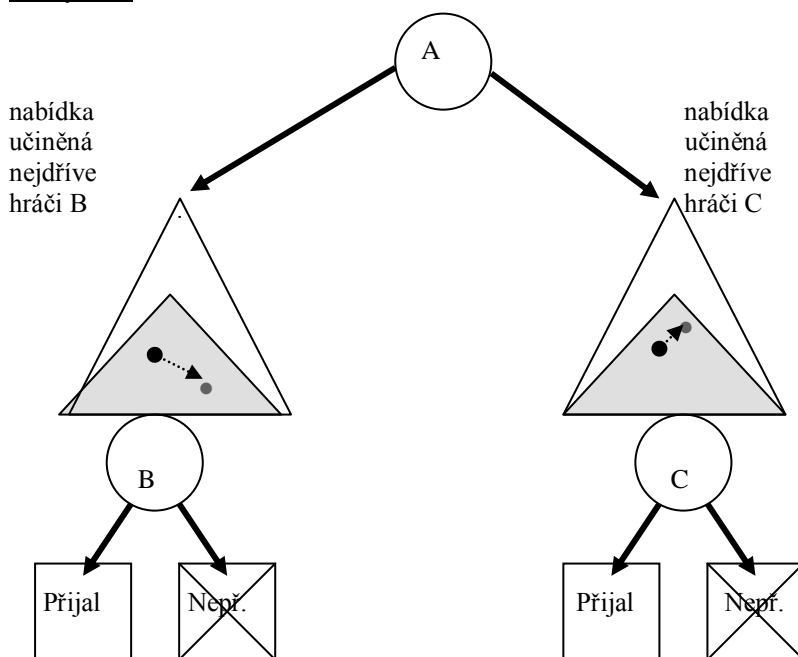
v daném případě bylo navrženo hráčem A hráči B rozdělení (x_{11}, y_{11}, z_{11}) , tím by se systém posunul z bodu (x_0, y_0, z_0) do bodu (x_{11}, y_{11}, z_{11})

Pokud první nabídku obdrží do hráče A hráč B, je na tahu a má dvě možnosti. Buď nabídku přijme, nebo nabídku odmítne.

Pokud první nabídku obdrží do hráče A hráč C, je na tahu a má dvě možnosti. Buď nabídku přijme, nebo nabídku odmítne.

Uvedené lze vyjádřit následujícím způsobem:

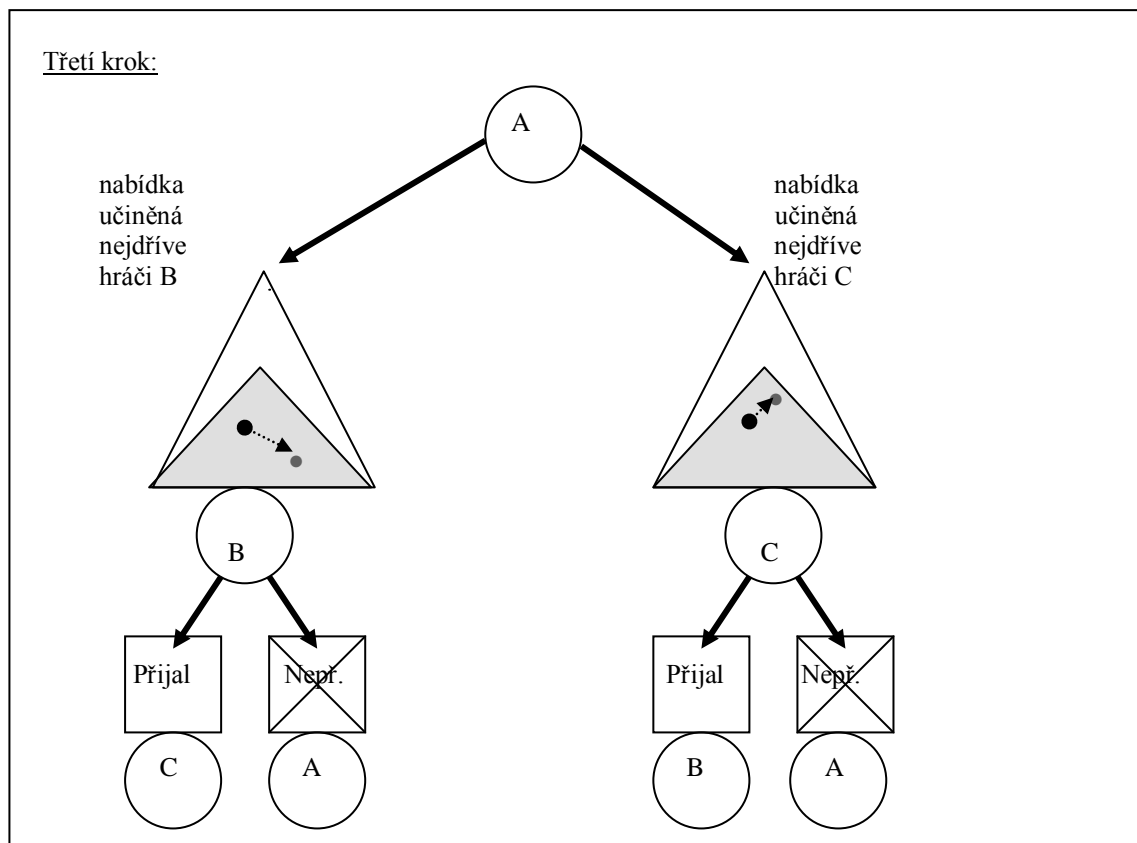
Druhý krok

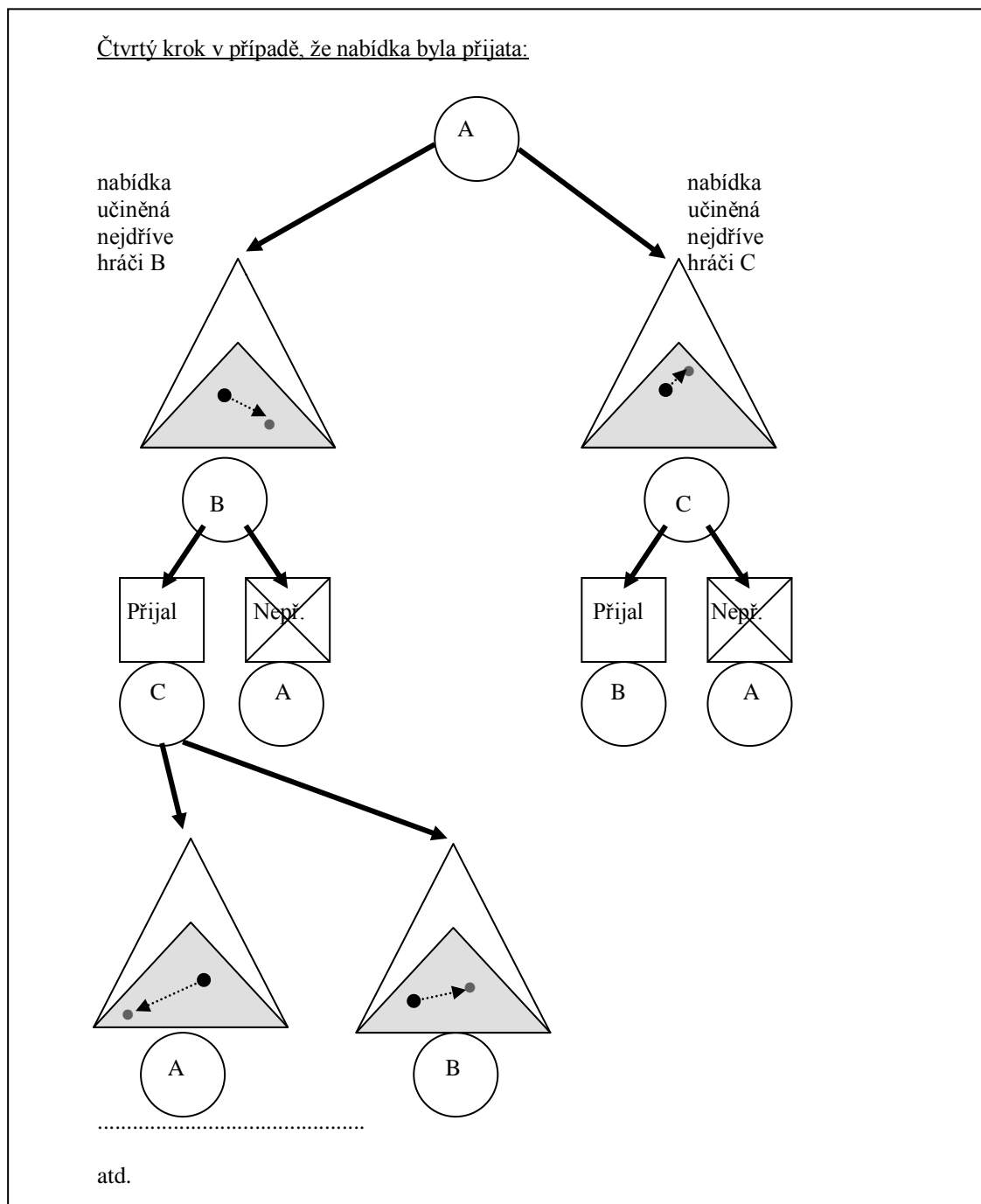
Budeme uvažovat případ, kdy nabídka ze strany hráče A byla nejdříve učiněna hráči B (obdobně by tomu bylo v případě, pokud by hráč A učinil nejdříve nabídku hráči C). Zde (jak již bylo uvedeno) jsou dvě možnosti:

1. Hráč B nabídku od hráče A přijal. V tom případě budeme předpokládat, že na tahu je hráč C. Ten je ve stejné, resp. obdobné situaci jako hráč A na začátku procesu vyjednávání, který sledujeme. Tj. může učinit nabídku buď hráči A nebo hráči B nebo oběma hráčům současně (přičemž podobně jako v předcházejícím případě nebudeme uvažovat situaci, kdy je nabídka daná oběma hráčům současně).

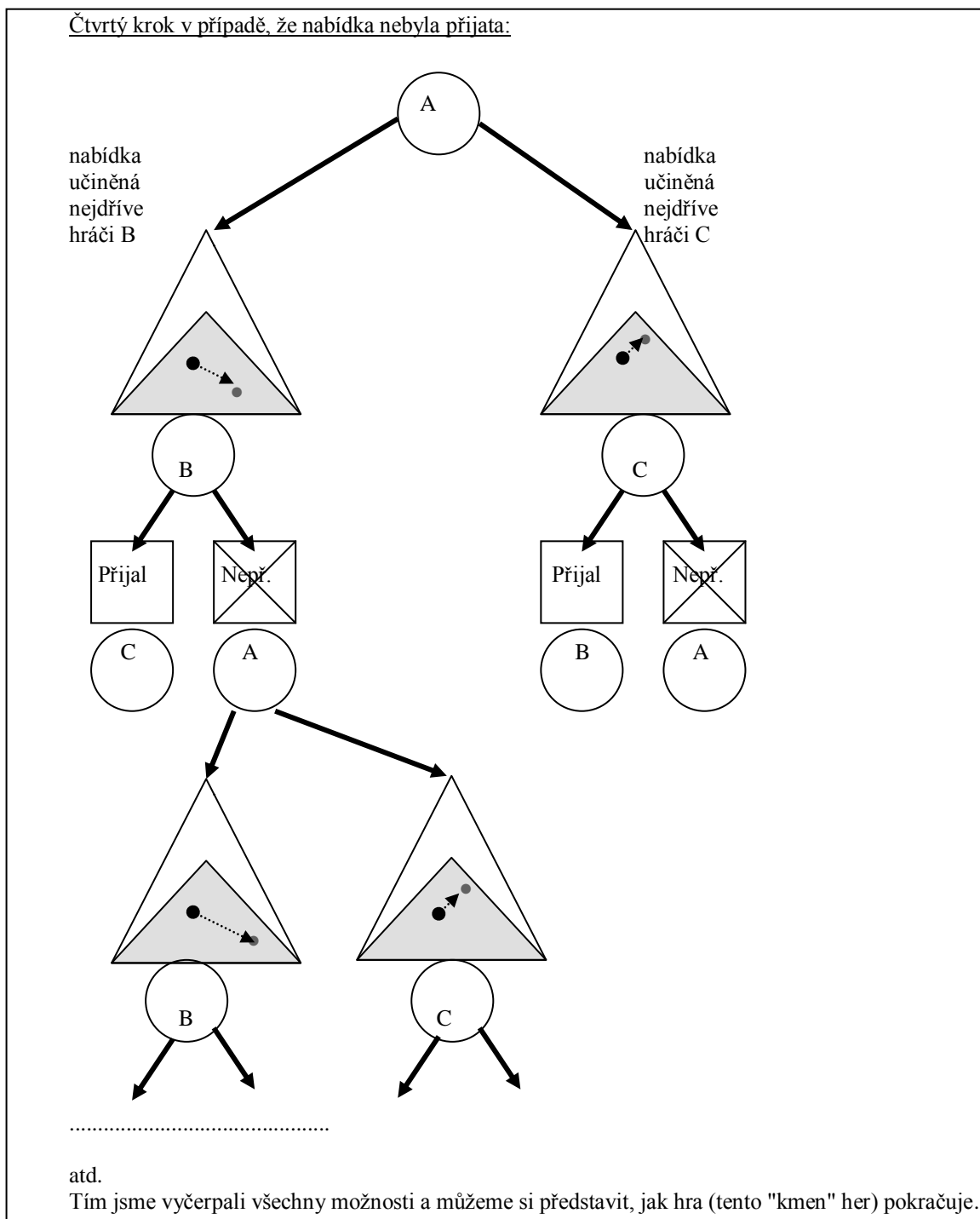
2. V případě, kdy hráč B nabídku odmítne, učiní hráč nabídku druhému hráči (tj. v daném případě hráči C).

V případě, že hráč B nabídku od hráče C přijal, a na tahu je nyní hráč C, bude hra pokračovat jako v případě, když na začátku byl hráč A a mohl učinit nabídku buď hráči B nebo C s tím, že hráč může učinit nabídku buď hráči B nebo C:

Nyní zformulujeme, co se bude dít, pokud hráč B nabídku nepřijme a na tahu se ocitne opět hráč A. Ten má opět dvě možnosti - buď se obrátí na druhého hráče a dá mu určitou nabídku, nebo se znovu obrátí na hráče B s jinou nabídkou.

Poznámka:

Lze uvažovat případ, kdy hráč nemůže revidovat nabídku učiněnou jinému hráči, tj. po odmítnutí se může již jen obrátit na druhého hráče. Pokud i ten nabídku odmítne, můžeme v takto omezené variantě her považovat hru za ukončenou.

Nyní lze zkoumat konkrétnější případy her, tj. na základě určitých úvah omezíme možnosti (libovůli)

K tomu nejdříve zavedeme pojem "lepší" a "horší" bod pro určitého hráče z množiny možných (re)distribucí, tj. z množiny dané omezením:

$$x + y + z \leq a + b + c - \eta. R(x; y; z) \text{ pro nezáporné } x, y, z$$

Poznámka:

Předpokládáme, že nás zajímají přechody z jednoho bodu do druhého, příslušný přechod je vždy redistribucí oproti předcházejícímu rozdělení; v tomto smyslu je zavedení pojmu "redistribuční systém" sémanticky oprávněné.

(x_0, y_0, z_0) "je lepší pro hráče A" (apod.) než (x_1, y_1, z_1) tehdy a právě tehdy, když $x_0 > x_1$

Tímto vyjadřujeme preference hráčů, mj. to, že každý se snaží maximalizovat svou výplatu a výplatu ostatních hráčů je mu lhostejná.

Pak můžeme omezit vyjednávání např. následujícím způsobem:

- 1.1. Každý hráč usiluje o co nejlepší výplatu.
- 1.2. Hráč přijme nabídku druhého hráče jen tehdy, když se dostane do lepší situace (dostane více než v předcházející).
- 1.3. Každý hráč ví, že pokud má být jeho nabídka přijata druhým hráčem, musí mu dát lepší nabídku.
- 1.4. Hráči nabízejí jen paretooptimální situace, tj. body na redistribuční ploše.

Pak můžeme formulovat i silnější omezení:

- 2.1. Pokud hráč dostane nabídku lepší, než je jeho dosavadní situace, přijme ji. (To je ovšem omezení opravdu velmi silné.)
- 2.2. Hráč učiní nabídku tomu hráči, se kterým je to pro něj výhodnější v tom smyslu, že pokud mu navrhne bod, ve kterém na tom bude tento druhý hráč lépe, bude na tom lépe i samotný hráč, než pokud by obdobnou nabídku učinil třetímu hráči. (Tímto definujeme, co znamená pojem „výhodnější“.)

K tomu důležitá poznámka ad 2.2.:

Ukazuje se, že pro „dobré chování“ systému je důležité, aby diskriminovaný hráč nabídl hráči, se kterým je pro něj výhodnější uzavřít koalici, nikoli jen některou z nabídek, při které si oba tito hráči polepší, ale jen nabídky z intervalu mezi nejmenší možnou, při které si tento hráč polepší, a nejmenší možnou, kterou by musel nabídnout třetímu hráči (tj. tomu, se kterým je pro něj méně výhodné koalici uzavřít).

To ovšem má svoji logiku. Pokud by totiž příslušný hráč nabídku nepřijal, obrátil by se diskriminovaný hráč na oba hráče s toutéž nabídkou, která by byla nižší. Zde se ovšem dostáváme do situace, kdy každý hráč musí uvažovat dále než je jen první tah.

3. Určitým typem her jsou hry s plnou diskriminací, tj. hry, kdy dva hráči vytvářející vítěznou koalici plně diskriminují třetího hráče v tom smyslu, že mu dávají nejmenší možnou výplatu (ta se může rovnat 0 či jiné hodnotě zadané jako vstupní parametr).

Teoreticky je významné popsat (a dokázat), jak se budou chovat systémy s různými omezeními.

(K tomu např. krásný model Jirky Miholy – když vyjednáváme "poučeně", tak se návrhy pohybují od určitého momentu v mezích velikosti kroku, který jsme vymezili apod.)

Další úvahy:

Zdá se (a modely zpracované J. Miholou a P. Vávrou tomu nasvědčují), že poměrně široké spektrum her (tj. specifických případů her, kdy chování hráčů je omezeno určitými podmínkami) má podobu takové posloupnosti stavů na redistribuční ploše či ještě přesněji na diskriminačních liniích, má společnou následující vlastnosti:

- Posloupnost bodů představující průběžně vyjednané distribuce mezi libovolnými dvěma určitými hráči konverguje k určitému bodu na diskriminační linii – diskriminační rovnováze.
- Výplata každého z hráčů v případě, že je ve vítězně koalici (v některé ze dvou koalic, tj. ve kterékoli vítězně koalici), konverguje k určité hodnotě.

K tomu poznámka:

Explicitní důkaz tohoto tvrzení i "ohraničení" příslušného spektra her (definování předpokladů, za kterých příslušné tvrzení platí) nebylo dosud provedeno a je považováno za aktuální a důležitý krok v rozpracování teorie redistribučních systémů.

Zde je nutné poznamenat, že model P. Vávry a J. Miholy se liší. Model J. Miholy předpokládá stanovení určitého kroku "přibližování" (který může být libovolně malý) a vyjednané stavy každého hráče se poměrně rychle dostávají do intervalu, který je menší než velikost příslušného kroku. V modelu P. Vávry je důležitým předpokladem to, že hráč, který je diskriminován, nabízí tomu (druhému) hráči, který byl v dosud vyjednané koalici s dalším (třetím) třetím hráčem výplatu, která je v otevřeném intervalu mezi nejmenší výplatou, kterou by musel dát druhému či třetímu hráči, aby si každý z nich polepšil oproti jimi vyjednanému předcházejícímu stavu.

Při konfrontaci modelů založených na určité představě o preferencích a racionalitě hráčů s intuitivním vymezení předpokladu modelu se ukázalo být jako mimořádně významné rozlišení dvou případů:

1. Hráči se orientují jen na nejbližší stav systému, tj. nepředpokládají jeho změnu (neoptimalizují výsledek v souladu se svými preferencemi z hlediska dalších stavů, resp. celého očekávaného průběhu vyjednávání). /Otázkou je zda takové chování můžeme považovat za plně "racionální"./

2. Hráči mají představu o celém průběhu vyjednávání a hledají optimum na základě vyhodnocení celé této představy.

Mezi těmito dvěma "polohami" patrně neexistují přechodné, jejich interpretace by byla významná – tj. hráči uvažují buď jen nejbližší krok, nebo naopak celou (nekonečnou) perspektivu. Aby však hráči uvažovali celou perspektivu, musí si umět představit průběh hry založené na chování optimalizující jen nejbližší stav.

Předpokládáme-li vysokou míru racionality, musíme předpokládat, že si hráči „vidí dál než na špičku nosu“, tj. nebudou vyjednávat jen nejbližší stav. Budou uvažovat dál, patrně celou perspektivu vyjednávání. Tj. uvážení toho, co by se stalo po prvním návrhu, je jen klíčem k pochopení celé perspektivy vyjednávání.

Z praktického hlediska předpokládáme, že celou tuto perspektivu si jsou schopni i v reálných situacích hráči představit. Omezenost jejich představy může být chápána buď jako projev nedostatečné racionality (přirozené omezenosti), nebo – a to je z hlediska praxe důležité rozlišit – omezované racionality právě průběhem her a dosazování hráčů do rolí (příp. působení komunikačních replikátorů).

(Pokračování v dalších číslech)

Teorie her, bankovníctví, riziko a nejistota

Ivo Stáňa

Abstrakt

Obsahem mé diplomové části jsou v teoretické části historie teorie her, modely rozhodovacích situací a aplikace teorie her na finanční sektor. Následují kapitoly o problematice redistribučních systémů, jejich členění a grafického znázornění. Dále teoretická část obsahuje část o účastnících finančních trhů a finančních trzích samotných. Účastníci jsou prezentováni jako jednotliví hráči, podobně jak je tomu v teorii her. V aplikační části se věnuji problematice finanční a hospodářské krize a hlavně riziku a nejistotě, způsobené volatilitou. Problematiku volatility srovnávám s paralelními redistribučními systémy a problematikou informovanosti o trhu. Nakonec uvádím příklady zkrachovalých společností Enron a Lehman – Brothers, ve kterých vzniknul paralelní redistribuční systém. V závěru shrnuji předchozí argumentaci a nedostatečný rozvoj teorie redistribučních systémů, která má veliký potenciál do budoucna.

Abstract

The theoretical part of my diploma work contend the history of game theory, models of decision situations and the application of game theory to the financial sector. That is followed by chapters on the issues of redistribution systems, their layout and graphic representations. Furthermore, the theoretical part contains a section on participants in financial markets and financial markets themselves. Participants are presented as individual players just as in game theory. The practical part is devoted to issues of financial and economic crisis and the principal risks and uncertainties caused by volatility. Issue of volatility is compared to parallel systems and market awareness of the issue. Finally, I give examples of bankrupt Enron and Lehman - Brothers, which originated in a parallel system of redistribution. The conclusion summarizes the preceding arguments and lack of development of the theory of redistribution systems, which has great potential for the future.

Klíčová slova

Teorie her, hra, hráč, strategie, výplata, redistribuční systémy, konfliktní situace, volatilita.

Keywords

Game theory, game, player, strategy, payment, redistribution system, conflict situations, volatility.

Úvod

Teorie her je matematickou disciplínou, která využívá výpočetní aparát k popisu, analýze a predikci lidského chování. Využívá se v širokém spektru konfliktních rozhodovacích situací, které mohou nastat v okamžiku, kdy dochází ke střetu zájmů. Teorii her můžeme snadno uplatnit v oblastech, jako jsou např. ekonomie, politologie, sociologie, ale třeba i biologie atd. Jako matematická disciplína však Teorie her vznikla v roce 1944 a to díky matematikovi Johnu von Neumannovi a ekonomovi Oskaru Morgensternovi.

Zahraniční díla, která se zabývají touto problematikou:

VON NEUMANN, J. – MORGENSTERN, O., *Theory of Games and Economic Behavior*² (Teorie her a ekonomické chování)

OSBORNE, J., *An Introduction to Game Theory*³ (Úvod to teorie her)

SELTNER, R. *Game theory and behaviour: selected essays*⁴ (Teorie her a vztahy: vybrané eseje)

Co se týče autorů českých, nejvýznamnějším je Miroslav Maňas, který je autorem dvou důležitých děl:

MAŇAS, M., *Teorie her a její aplikace*⁵

MAŇAS, M. *Teorie her a konflikty zájmů*⁶

S teorií her souvisí podobná vědecká disciplína, která využívá matematického aparátu i konkretizovaného aparátu teorie her – teorie redistribučních systémů. Tento obor se rovněž zabývá rozhodovacími situacemi a vhodnými strategiemi, ale vychází z toho, že jsou strategie chování ovlivňovány lidskými vlastnostmi. Konkrétně například negativními vlastnostmi, jako je chamtivost a podlost.

Mojí hypotézou je že, právě tyto lidské vlastnosti se stávají motivem pro velké celosvětové problémy, jako je například hospodářská krize. Jak ale s něčím tak subjektivním objektivně pracovat např. v ekonomických vědách, či konkrétně na kapitálových trzích? Já si myslím, že právě teorie redistribučních systémů, umí s těmito tématy pracovat a pomoci odstraňovat riziko a nejistotu.

Z tohoto důvodu volím téma své diplomové práce teorii her, bankovníctví, riziko a nejistotu, neb se pokusím demonstrovat, že existují přesné vědy, které dovedou ekonomický vývoj předvídat i nabízet optimální strategie v případě krizového stavu. Jako modelový vzor si беру americkou hypotéční krizi, které přešla v krizi finanční a později i hospodářskou.

Jako hlavní cíl své diplomové práce jsem si stanovil návrh praktické aplikace matematické teorie her, resp. teorie redistribučních systémů v oblasti finančních trhů, a jako cíl vedlejší, tvorbu modelů, na kterých bych prakticky demonstroval potenciální užitečnost teorie her v tomto sektoru.

Ústředním motivem matematické teorie her a teorie redistribučních systémů je právě lidské chování, které se dá na matematických modelech popsat a následně tím i částečně simulovat realita. Teorie her dovede předvídat, jak se lidé v konkrétních situacích (s určitou pravděpodobností) zachovají. Tyto modely jsou ale vždy omezeny výpočetní silou lidského mozku, protože čím více budeme zjednodušené modely rozšiřovat snahou blížit se realitě, tím hůře se budou samotným člověkem počítat a vyjadřovat. Na pomoc tak přichází výpočetní technika, která disponuje onou hrubou výpočetní silou a dokáže, i díky prudkému rozvoji v této oblasti a vzrůstající výpočetní síle počítačů, vytvářet a počítat stále složitější modely, které se budou realitě čím dál tím víc přibližovat. Čím bude tato pravděpodobnost vyšší, ne-li absolutní, tím nižší bude riziko, že se nějaký člověk zachová jinak, než jsme očekávali. Jinými slovy, matematická teorie her je schopna díky svým modelovým situacím snižovat rizikovitost a nejistotu, která vyplývá z lidského chování. Ač to na první pohled nemusí být úplně zřejmé, teorie her a redistribučních systémů může velmi úzce souviset s problematikou řízení rizik, která je často prakticky užívána v bankovním sektoru.

Práce také souvisí s kapitálovými trhy a jejich regulací, protože aplikace teorie her v bankovníctví se bude dotýkat právě této problematiky. Mezi nejaktuálnější publikaci, která popisuje současný kapitálový trh a

² Princeton (USA), Princeton University Press, 1944

³ Oxford (GB), Oxford University Press, 2002

⁴ Cheltenham (GB), Elgar, 1999, ISBN 1-85898-872-1.

⁵ Praha (CZE), SNTL, 1991

⁶ Praha (CZE), VŠE, 2002

navrhuje změny (jak legislativní, tak faktické), patří PAVLÁT, V., KUBÍČEK, A., Regulace a dozor nad kapitálovými trhy⁷.

V současné době se teorie her, ani teorie redistribučních systémů ve finančnictví nevyužívá a ani v tomto ohledu nedochází k jakémukoli rozvoji. Osobně si myslím, že je tomu tak, protože je finanční sektor založen na zvykovém chování, což jasně dokládají současné problémy finanční krize. Zmíněné teorie mají finančnímu sektoru jako takovému, co nabídnout.

Protože se teorie her týká hlavně aplikace matematiky, nebo matematického modelu na určitý problém, budu ve své diplomové práci využívat hlavně logických metod vědecké práce. Konkrétně: abstrakce, konkretizace, analýzy, syntézy, indukce a dedukce, a to jak v deskriptivním přístupu, tak i v normativním.

1. Teorie her

Teorie her je disciplínou aplikované matematiky, která se zabývá optimálním rozhodováním v konfliktních situacích, ve kterých dochází ke střetu zájmů. Tato matematická disciplína oficiálně vznikla v roce 1944 vydáním knihy *Theory of Games and Economic Behavior* (Teorie her a ekonomické vztahy)⁸, autorů Johna von Neumanna a Oskara Morgensterna.

1.1 Historie teorie her

Tématem historie teorie her se v minulosti zabývalo více autorů, např. Benesch⁹, Kgánová¹⁰ a Najman¹¹. Já jsem zvolil jiný pohled, než tito autoři, protože jsem se snažil vystihnout ty části, které nejsou zmíněny.

1.1.1 Niccolo Machiavelli

Předně bych chtěl upozornit, že Niccolo Machiavelli neměl řádné ambice využívat ve své práci matematický aparát.

Historie teorie her začíná v 15. Století, u italského diplomata, historika, spisovatele, vojenského teoretika a politika, Niccola Machiavelliho. Ten důkladným a pravidelným studiem historie a soudobých osobností, zjišťuje neustále se opakující motivy a způsoby chování u politiků, vládařů i vojevůdců. Machiavelli tyto společné znaky popsal a díky svým brilantním schopnostem dokázal zkušenosti z nich získané použít k sepsání několika děl, ve kterých radí, jak se má ideální panovník chovat, pakliže chce dosáhnout toho, či onoho. Nejznámější z jeho děl jsou *Vladař*¹² a *Florentské letopisy*¹³. V těchto literárních počinech popisuje, jak by se měl ideální panovník chovat tak, aby nepřišel o svojí moc – tj. maximálně pragmaticky. Všechny tyto popisy jsou historicky a logicky zdůvodněny a jsou k nim dány příklady z historie, kdy se někdo zachoval tak, jak Machiavelli radí a dopadl dobře, či se tak nezachoval a jeho politická kariéra, potažmo život, skončily. Uvedu příklad, cituji:

„Panovník má budit respekt, nikoli však strach, protože ten vede zase k nenávisti. A respekt si udrží potud, dokud nesáhne poddaným na majetek a na jejich ženy. Když už mu nezbyvá než někoho popravit, pak to musí pádně zdůvodnit. Lidé spíš zapomenou na smrt třeba i vlastního otce než na ztrátu majetku. A stojí-li vládce sám v čele své armády, pak už vůbec nesmí hledět na to, říká-li se o něm, že je krutý. Bez toho by nikdy neudržel ve vojsku kázeň, jednotu a bojeschopnost. Hanibal velel různorodému vojsku, zverbovanému kde se dalo, a přesto v něm nikdy nevzplanula proti němu vzpoura nebo rozbroje mezi jednotlivými skupinami, a to dokonce ani tehdy, když mu štěstí nepřálo. Dosáhl toho železnou kázní, která ve spojení s jinými jeho vynikajícími vlastnostmi budila u vojáků hrůzu a obdiv. Samotnou tvrdostí by toho byl ovšem nedosáhl. Někteří životopisci velebí jeho vojevůdcovské schopnosti a vytýkají mu krutost. Jsou slepí, když nevidí, že právě spojení všech těchto rysů v jedno bylo podstatou jeho mimořádných výsledků“¹⁴.

Jak jsem zmínil výše, Machiavelli doporučuje státníkům a panovníkům maximálně pragmatické chování při jejich vládnutí. Právě takové chování souvisí s teorií her, protože i svět této aplikované matematické vědy vychází z toho, že se lidé, když jde o rozhodování v konfliktních situacích, pragmaticky řídí maximalizací svého užitku. Od Machiavelliho příjmení vzniknul také výraz „machiavelismus“, což je směr označující bezohledné

⁷ Praha (CZE), VŠFS, 2004, ISBN 80-86754-13-8

⁸ NEUMANN, J. Von, MORGENSTERN, O.: *Theory of games and economic behaviour*. Princeton: Princeton University Press 1944

⁹ BENESCH, J.: *Teorie her a ekonomické systémy*. [Diplomová práce.] Praha: Vysoká škola finanční a správní Praha, 2008. Vedoucí diplomové práce: Doc. Radim Valenčík, CSc.

¹⁰ KDÁNOVÁ, M.: *Aplikace teorie her*. [Diplomová práce.] Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2008. Vedoucí diplomové práce: Doc. Radim Valenčík, CSc.

¹¹ NAJMAN, P.: *Ekonomické aplikace modelu teorie her*. [Diplomová práce.] Praha: České zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, 2004. Vedoucí diplomové práce: RNDr. Helena Brožová, CSc.

¹² MACHIAVELLI, N.: *Vladař*, 1513, vydané 1532, text volně dostupný na internetové adrese: <http://vladar.internetove-obchody.net/machiavelli-vladar.html> funkční k 30.5.2010 (dále citováno jako *Vladař*)

¹³ MACHIAVELLI, N.: *Florentské letopisy*, 1520 – 1525, vydané 1532

¹⁴ *Vladař*, Kap. 17 - O tvrdosti a shovívavosti, a zda je lepší být oblíbený, nebo obávaný

chování vůči ostatním s důrazem na vlastní užitek, nikoliv morálku. Tento výraz je ovšem novinářský a nevystihuje to, o co se tento autor svojí publikační činností snažil. Došlo zde k určitému nepochopení, protože sám Niccoló Machiavelli „machiavelistou“ nikdy nebyl a pragmatický, někdy až bezohledný směr radil pouze při vládnutí, ne v osobním životě¹⁵.

Niccoló Machiavelli i tzv. „machiavelismus“ (byť se mně osobně tento výraz a jeho význam nelíbí) se dají považovat za duchovní otce teorie her. Tento zajímavý člověk sice nikdy nepoužil při svém zkoumání matematiku a využíval pouze empirické pozorování, ale v lidském chování dokázal najít stejné motivy, jako teorie her či redistribučních systémů, dnes a teorie her z jeho děl do značné míry čerpá a okazuje na něj.

1.1.2 18. a 19. století

V roce 1713, popisuje britský velvyslanec James Waldegrave v jednom ze svých dopisů strategie pro karetní hru „Le her“ (francouzsky gentleman). Princip hry je takový, cituji:

„Hra Gentlemen je karetní hrou pro dva hráče, která se hraje se standardním balíčkem 52. karet (whistové, nebo také anlo-americké karty). Karty jsou podle hodnoty seřazeny v pořadí od nejnižší k nejvyšší – A, 2, 3, ..., 10, J, Q, K. Každý hráč dostane stejné množství karet a ty jsou obráceny hodnotou dolů. Úkolem hráčů je držet karty s co možná největší hodnotou v součtu. Hráč smí nahlížet jenom do svých karet. Pokud se hráči č.1 nelíbí nějaká karta, nabídne jí k výměně hráči č.2 s výjimkou, pokud hráč č.2 drží krále (potom je výměna neplatná). Pokud není hráč č.2 s nějakou svojí kartou spokojený (např. i s tou, kterou musel vyměnit s hráčem č.1), může tuto kartu vyměnit za kartu z balíčků. Jedinou výjimkou je, pokud si hráč č.2 vytáhne krále, potom tato směna ukončuje hru a hráč č. 2 vítězí i v tom případě, že jeho karty mají stejnou hodnotu jako u hráče č.1. Hraje se o peníze“¹⁶ (vlastní překlad).

James Waldegrave popsal u této hry její maticové schéma, které je velmi podobné s hrou „věžňovo dilema“ u teorie her. Proto tento popis považuje za vůbec první použití teorie her.

Dalším člověkem, který využil dnes známý aparát teorie her, byl v roce 1787 James Madison ve své díle Sevření politického systému Spojených států (v originále: Vices of the political System of the United States). Sevření obsahuje herně-teoretickou analýzu způsobů, jak se budou státy chovat při různých typech systému výběru daní. Uvedu příklad, cituji:

„Existují velké požadavky po vládě, jako je např. úprava svrchovanosti, která se má promítnout v dostatečné neutralitě mezi různými zájmy a zájmovými skupinami tak, aby kontrola jedné části společnosti nevyústila v napadající práva jiné a zároveň existovala dostatečná sebekontrola. V absolutních monarchiích je princ dostatečně neutrální vůči svým poddaným, ale často obětuje jejich štěstí na svoji ctižádosti nebo lakotu. V malých republikách je suverénní vůle dostatečně kontrolována obětí celé společnosti, ale tato vůle není dostatečně neutrální vůči některým jejím částem. Tak jako monarchie zmiňuje absolutní zlo jednotlivce, zvelebují velké republiky zaujaté chování republik malých“¹⁷ (vlastní překlad).

James Madison těmito komentáři fakticky nastavoval herní schéma, protože působení určitých způsobů výběru daní, je v rozporu se spokojeností obyvatel a spokojenost obyvatel je zase v rozporu s bohatstvím státu. Citovaný text rovněž připomíná díla Niccola Machiavelliho.

Antoine Augustin Cournot publikuje v roce 1838 dílo Výzkumy matematických principů teorie bohatství (v originále: Recherches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth¹⁸), ve kterém používá herně-teoretickou analýzu. Konkrétně se jedná o duopol a omezenou verzi stavu, který dnes známe jako „Nashova rovnováha“ (žádný z hráčů nemůže jednostrannou změnou zvolené strategie vylepšit svoji situaci).

1.1.3 20. Století

Další významnou osobou, která se teorií her zabývala, byl francouzský matematik a politik, Émile Borel. Tento státník (roku 1925 se stal ministrem námořnictví) vydal ve dvacátých letech dvě významná díla o teorii her^{19,20}, ve kterých se zabýval symetrií a kombinatorikou v hazardních hrách a dokonce v těchto dílech poprvé tento název použil – „La theorie de jeu“ – „teorie her“.

I přesto, že dal Émile Borel této aplikované matematické disciplíně její jméno, za skutečného „otce“ teorie her je považován až John von Neumann. Ve svém díle z roku 1928²¹ dokázal matematické tvrzení později označované jako „základní věta o maticových hrách“. Vznik teorie her jako takové se však datuje k roku 1944, kdy John von Neumann a Oskar Morgenstern vydali publikaci Teorie her a ekonomické vztahy (Theory of Games and Economic Behavior), jak jsem zmínil v úvodu této kapitoly. Autoři tohoto díla shrnuli dosud známé

¹⁵ WHITE, M.: *Machiavelli: nepochopený muž*. Praha: BB art, 2006. ISBN 80-7341-667-0.

¹⁶ Internetová adresa: <http://www.math.utah.edu/~ethier/5750files/LeHer.pdf> (funkční k 30.5.2010)

¹⁷ Internetová adresa: http://www.constitution.org/jm/17870400_vices.htm (funkční k 30.5.2010)

¹⁸ COURNOT, A.: *Recherches into the Mathematical Principles of the Theory of Wealth*, A. M. Kelley, 1971, ISBN-10: 0678000662

¹⁹ BOREL, E.: *La theorie de jeu et les équations intégrales a noy au symetrique gauche*, C. R. Acad. Sc. 1921

²⁰ BOREL, E.: *Sur les jeux on le hazard se cosine avec l'habileté des joueurs*, C. R. Acad. Sc. 1924

²¹ NEUMANN, J. Von: *Zur Theorie der Gesellschaftsspiele*, Math. Annalen, 1928

matematické výsledky a důkazy a podstatně je v mnoho směrech rozvinuli a doplnili. Velmi důležitým přínosem autorů bylo, že zcela přesně poukázali na možnost využití teoreticko-herních modelů v oblasti ekonomických rozhodovacích situací, konkrétně těch, ve kterých existuje nějaký konflikt.

Po vydání knihy od von Neumana a Morgensterna se obrazně „roztrhnul pytel“ s jinými pracemi, protože se teorií her začalo seriózně zabývat mnoho matematiků a vědců. Tehdejší „centrem“ teorie her se stala Princetonská univerzita v USA (ostatně von Neumann a Morgenstern zde své dílo vydali), kde vyšlo mnoho sborníků^{22,23,24,25}, které se teorií her zabývaly.

Další významné dílo, které se teorií her zabývalo, napsal J.C.C. McKinsey²⁶. Jednalo se o první přehlednou učebnici, která udělala krok k popularizaci teorie her a hlavně jejich zkoumání přesunuje blíže k praktickému každodennímu užití, než k teoretické matematice. Přínosem pro teorii her byla také kniha R. D. Luceho a H. Raify²⁷, která kritizovala a inovovala některé „nedodělky“ tehdejší teorie a snažila se, podobně jako McKinsey, teorii her popularizovat a odstraňovat předsudky o tom, že se jedná jenom o další „nudnou“ a „pro běžný život nepoužitelnou“ matematickou disciplínu. Dělo se tak hlavně interpretací matematických výsledků do oblasti reálných konfliktů.

Nejznámější postavou teorie je vedle pomyslného „otce“ teorie her a génia Johna von Neumanna další matematický velikán, génius a držitel Nobelovy ceny za ekonomii John Forbes Nash. Ve své 28 stánkové disertační práci, za kterou obdržel doktorát, o nekooperativních hrách, poprvé představil definici, vlastnosti i důkaz jevu, který známe jako „Nashova rovnováha“ a který je pro teorii her i ekonomii velmi důležitý. Tato disertační práce byla natolik přelomová, že za ní John Forbes Nash obdržel Nobelovu cenu, byť já osobně si myslím, že učinil i významnější objevy (s jevy podobnými Nashově rovnováze se pracovalo i v 18. – 19., ale neexistoval k nim matematický popis, zdůvodnění, ani důkaz), např. Nashův teorému vnoření.

Po vydání těchto publikací a učinění zmíněných objevů se teorie her rychle rozšířila do celého světa a stala se hojně prakticky užívanou i v jiných oborech, než je matematika. Namátkou: vojenské vědy, biologie, sociologie, politologie a ekonomie. Jinými slovy, všude tam, kde dochází ke konfliktním rozhodovacím situacím.

Nejznámějšími autory v oblasti teorie her a její aplikace jsou kromě Johna von Neumanna, Johna Forbesa Nasha a všech výše zmíněných autorů, také Martin J. Osborne a Reinhard Selten (držitel Nobelovy ceny za ekonomii). Tito dva pánové jsou „otci“ moderní teorie her a jejich díla^{28,29,30} shrnují vývoj této matematické disciplíny a slouží jako významné učebnice a „studny poznání“ pro studenty a obecně všechny, které tento obor zajímá. V i této diplomové práci z jejich děl čerpám.

1.1.4 Teorie her v Československu

Teorie her „dorazila“ do Československa v 60. letech. Jednalo se buď o překlady publikací západních autorů, nebo sovětských matematiků N. N. Vorobjeva, N. N. Krasovského a L. C. Pontrjagina. První kniha o teorii her od českých autorů vychází v roce 1967³¹. Mnoho československých autorů následovalo a do Československa se dostávalo stále více překladů zahraničních.

Tato aplikovaná matematická disciplína se Československu začala v 80. letech vyučovat na vysokých školách, jako samostatný kurz. Mělo to však svá úskalí, citují: „*Na specializovaných směrech vysokých škol ekonomických bývá teorie her zařazována jako samostatný předmět. Pro tyto kurzy jsou většinou k dispozici učební texty. Tyto texty často trpí tím, že je v nich věnována značná pozornost matematicky elegantní teorii maticových her, zatímco pro aplikačně užitečnější partie z oblasti teorie her N hráčů a z oblasti her proti neinteligentním hráčům se již nedostává patřičné místo*“³². Miroslav Maňas, kterého jsem citoval, je určitě nejvýznamnějším československým, resp. českým autorem. Nelze ho proto nezmínit.

Pro mě osobně je velmi významnou osobou také Radim Valenčík, který mě svojí knihou Teorie her a redistribuční systémy³³ k teorii her přivedl a bez něj by tato diplomová práce na toto téma nikdy nevznikla.

²² KUHN, H. W., TUCKER, A. W.: *Contribution to the theory of games, Vol. I Annals of Mathematical Studies 24*, Princeton: Princeton University Press, 1950

²³ KUHN, H. W., TUCKER, A. W.: *Contribution to the theory of games, Vol. II Annals of Mathematical Studies 28*, Princeton: Princeton University Press, 1954

²⁴ DRESHER, M., TUCKER, A. W., WOLFE, P.: *Contribution to the theory of games, Vol. III Annals of Mathematical Studies 40*, Princeton: Princeton University Press, 1957

²⁵ LUCE, R. D., TUCKER, A. W.: *Contribution to the theory of games, Vol. IV Annals of Mathematical Studies 40*, Princeton: Princeton University Press, 1959

²⁶ MCKINSEY, J. C. C.: *Introduction to the theory of games*, New York: McGraw-Hill, 1952

²⁷ LUCE, R. D., RAIFFA, H.: *Games and decisions*, New York: J. Wiley, 1957

²⁸ OSBOURNE, J.: *An Introduction to Game Theory*, New York: Oxford University Press. ISBN 0-19-512895-8

²⁹ SELTER, R.: *Game Theory and Behaviour: Selected essays, Díl. 1*, Elgar: Cheltenham – GB, ISBN 1-85898-872-1

³⁰ SELTER, R.: *Game Theory and Behaviour: Selected essays, Díl. 2*, Elgar: Cheltenham – GB, ISBN-10 978-1858988726

³¹ TURNOVEC, F., CHOBOT, M.: *Teória hier*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1967

³² MAŇAS, M.: *Teorie her a její aplikace*, Praha, Nakladatelství technické literatury, 1991, str. 13 (dále citováno jako *Teorie her a její aplikace*)

³³ VALENČÍK, R.: *Teorie her a redistribuční systémy*, Praha, VŠFS, o.p.s, 2008

Radim Valenčík je také shodou okolností vedoucím této diplomové práce, což osobně považuji za velké štěstí a poctu. Kniha Teorie her a redistribuční systémy, nepojednává o teorii her z čistě matematického hlediska, ale snaží se o její aplikaci do reálného života každého z nás a to prostřednictvím tzv. „redistribučních systémů“, které používají matematický aparát teorie her. Popisem těchto systémů a jejich fungováním se budu zabývat v další kapitole.

1.2 Teorie her a modely rozhodovacích situací

Ohledně průběhu vývoje teorie her a jejího členění se shoduji s názorem Miroslava Maňase. Cítuji:

„V průběhu svého vývoje se teorie her rozčlenila do různých odvětví. Přesně specifikovat tato odvětví je obtížné, neboť různí autoři používají vlastních členění. Všeobecně přijaté a srozumitelné jsou názvy jako maticové hry, kooperativní hry nebo diferenciální hry. Nejobecněji přijatou klasifikací odvětví teorie her je třídění používané mezinárodními referátovými časopisy, v čele s časopisem Mathematical Reviews. Teorie her se podle tohoto třídění člení takto:

1. Hry dvou hráčů.
2. Hry N hráčů nekooperativní.
3. Hry N hráčů kooperativní.
4. Nekonečné hry.
5. Víceetapové hry stochastické.
6. Víceetapové hry rekurzivní.
7. Diferenciální hry.
8. Herní modely pronásledování a úniku.
9. Teorie užítku.
10. Teorie rozhodování.
11. Teoreticko-herní modely.
12. Poziční hry.
13. Aplikace teorie her.³⁴

Nejdůležitější je bod č.13, protože se v něm zužitkují všechny předešlé aplikace teorie her. Tento bude je také nejdůležitější pro teorie redistribučních systémů.

(Pokračování v dalších číslech)

³⁴ Teorie her a její aplikace, str. 13-14